

RITME IS DYNAMIEK.

De ritmisch-dynamische benadering van transculturele
dans in het primair onderwijs

Faizah Grootens en Ise An Verstegen

INHOUD

SAMENVATTING	7
INLEIDING	10
1. OPZET VAN HET ONDERZOEK	
1.1 De onderzoeksvraag	16
1.2 Onderzoeksopzet: collaborative action research	17
1.3 Onderzoekers en participanten van het onderzoek.....	19
1.4 Onderzoeksinstrumenten	21
1.5 Data analyse	24
1.6 Kwaliteit van het onderzoek	24
2. DE KENMERKEN VAN DE RITMISCH-DYNAMISCHE BENADERING	
2.1 Kenmerk: De holistische didactiek van de ritmisch-dynamische benadering.....	28
2.2 Kenmerk: De inhoud van de ritmisch-dynamische benadering.....	32
2.3 Kenmerk: De attitude van leerlingen en dansdocenten bij de ritmisch-dynamische benadering.....	36
2.4 Samenvatting kenmerken van de ritmisch-dynamische benadering.....	42

3. ONTWERP EN UITVOERING VAN DE LESSEN	
3.1 Ontwerp van de lessen.....	46
3.2 Voorbeelden van lessen uit de twee lessenseries	46
3.3 Analyse lessenseries	53
CONCLUSIE.....	66
REFERENTIES	74
BIJLAGEN	
Bijlage 1	80
Bijlage 2	82
Bijlage 3	88
Bijlage 4	96
Bijlage 5	98
Bijlage 6	104

SAMENVATTING

In dit onderzoek ontwikkelden Faizah Grootens en Ise An Verstegen een model voor ‘ritmisch-dynamisch dansonderwijs’ in het primair onderwijs. De ritmisch-dynamische benadering is een vorm van transcultureel onderwijs waarin de docent de aangeboden stof vermengt met de individuele belevingswereld, afkomst en interesse van de deelnemer, waarbij de eigen inbreng wordt gestimuleerd en gewaardeerd.

Door interviews brachten de onderzoekers in kaart hoe de ritmisch-dynamische benadering wordt toegepast op de opleiding Docent Dans van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten, waarna ze deze benadering onderbouwden met literatuur. Uit het onderzoek bleek dat de ritmisch-dynamische benadering zich kenmerkt door een specifieke didactiek (holistische didactiek), inhoud (polyritmiek, polycentrisme en expressiviteit), en door een specifieke attitude (o.a. lichaam en geest als geheel, collectiviteit, uithoudingsvermogen en mindset). Vervolgens werden de mogelijkheden en moeilijkheden van ritmisch-dynamisch dansonderwijs in de praktijk van het primair onderwijs onderzocht door middel van actieonderzoek. Door de combinatie van theorie en praktijk levert dit onderzoek zowel een theoretische basis op voor ritmisch-dynamisch dansonderwijs als voorbeelden van lessen voor dansdocenten die met deze benadering aan de slag willen gaan.

INLEIDING

What is dance? It is the physical expression through movement and rhythm of relationships, feelings and ideas. Nobody invented dance. It is deep in the heart of every culture throughout history; dance is part of the pulse of humanity. It embraces multiple genres, styles and traditions and is constantly evolving. Its roles range from recreational to sacred and cover every form of social purpose. (Robinson, & Aronica, 2018)

Dansonderwijs is nooit neutraal. De vormgeving van een dans-curriculum wordt bepaald door een (impliciete of expliciete) onderliggende visie op onderwijs. De opleiding Docent Dans van de Academie voor Theater en Dans heeft ‘transculturaliteit’ tot kern gemaakt van haar onderwijsvisie. De opleiding heeft voor deze visie gekozen omdat het dans toegankelijk wil maken voor iedereen, ongeacht culturele achtergrond, en om aan te sluiten bij het cultureel diverse (grootstedelijke) werkveld. Een belangrijke inspiratiebron vormt het werk van Rudi Visker (2006), die transculturaliteit ziet als een vanzelfsprekend proces van vermenging en verstrengeling van culturele uitingvormen, waarbij identiteit en cultuur ontstaan en veranderen door voortdurende interactie. Bij transcultureel dansonderwijs gaat het om een collectieve werkwijze waarbij bruggen worden gebouwd tussen de dansbeleving van de individuen, ongeacht de cultureel diverse achtergrond in een groep (Siebe, 2016). Studenten van de opleiding Docent Dans worden volgens deze visie opgeleid en krijgen handvatten om hun eigen dansonderwijs volgens deze visie vorm te geven.

Binnen het transculturele dansonderwijs op de opleiding Docent Dans speelt de ritmisch-dynamische benadering een

belangrijke rol. Deze benadering wijkt af van andere (meer traditionele) benaderingen van dansonderwijs, omdat de vorm die wordt gebruikt om ritme in te zetten dusdanig belangrijk is, dat het de drijfveer van deze onderwijsvorm is. Door ritme en de dynamische verbindingen die in de ruimte tussen de studenten/deelnemers ontstaan worden de gewenste doelen bereikt. Danseducator Patrick Acogny (2018, p. 1) beschrijft deze benadering als volgt: “Bij de ritmisch dynamische lespraktijk wordt de ruimte waarin gedanst wordt, gezien als een multidimensionale wereld van meerdere ritmes, waar mensen zich van elkaar onderscheiden, terwijl ze dynamisch verbonden blijven. Er is een universele dimensie in ritme als een bewegingsgevoel, dat culturele barrières overstijgt.” Volgens deze benadering wordt een dansstijl continu blootgesteld aan een proces van verandering, vernieuwingen en nieuwe invloeden, zoals bijvoorbeeld die uit subculturen. Deze veranderingen en toevoegingen ontstaan in interactie met de deelnemers van de les, waarmee de eigen inbreng van de deelnemer wordt gestimuleerd en gewaardeerd. Volgens de opleiding Docent Dans is de toegevoegde waarde van deze benadering voornamelijk de capaciteit om te verbinden. Door de ritmisch-dynamische basistraining kunnen deelnemers zich verbinden met verschillende danstechnieken, tradities en culturen. Daarnaast ziet de opleiding de laagdrempeligheid, de groepsbevordering en de evenredige aandacht voor iedereen binnen de les als toegevoegde waarden van de ritmisch-dynamische benadering binnen de transculturele pedagogiek. Lesgeven vanuit deze benadering vergt een open en onderzoekende houding en gaat uit van mogelijkheden en positiviteit.

Omdat de ritmisch-dynamische benadering relatief nieuw is in het dansonderwijs, is er nog weinig ‘formele’ kennis over. De ritmisch-dynamische benadering op de opleiding Docent Dans wordt vooral vormgegeven en betekenisvol onder

studenten en docenten door gevoelde ervaringen, (lichaams) kennis en intuïtie. De werkwijze van onderzoekers Faizah Grootens en Ise An Verstegen staat aan de basis van de ritmisch-dynamische benadering en zij passen dit onder andere toe binnen hun lessen aan de opleiding Docent Dans. Hoewel er weinig theoretische beschrijvingen van deze benadering zijn, associëren docenten en studenten wel de concepten ‘collectiviteit, inclusiviteit, holisme, endurance, ritme en dynamiek’ ermee. Ook is er weinig formele kennis over hoe deze benadering in het primair onderwijs eruitziet en wat ervoor nodig is om deze toe te passen. Voor dit onderzoek leidde dit dan ook tot de vraag:

Op welke wijze kan de ‘ritmisch-dynamische benadering’ zoals deze wordt toegepast binnen het transculturele dansonderwijs op de opleiding Docent Dans van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten worden beschreven en worden toegepast in het dansonderwijs in het primair onderwijs?

Het doel van dit onderzoek is ten eerste om studenten aan de opleiding Docent Dans en vakleerkrachten dans een beter inzicht te geven in de kenmerken van de ritmisch-dynamische benadering en de theoretische onderbouwing ervan. Ten tweede wil dit onderzoek handvatten geven voor het ontwerpen en uitvoeren van danslessen in het primair onderwijs gebaseerd op de ritmisch-dynamische benadering.

Leeswijzer

In hoofdstuk 1 wordt de onderzoeksopzet ‘collaborative action research’ toegelicht. In hoofdstuk 2 wordt uitgebreid ingegaan op de kenmerken van de ritmisch-dynamische benadering. De kenmerken worden geduid vanuit de praktijkkennis van de kerndocenten van de opleiding Docent Dans en onderbouwd vanuit literatuuronderzoek. In hoofdstuk 3 komen het ont-

werp en de uitvoering van het actieonderzoek naar voren. De lessen die in het primair onderwijs (po) zijn gegeven, worden geanalyseerd en geëvalueerd. De kenmerken uit hoofdstuk 2 worden hierdoor herzien en verfijnd in hoofdstuk 3, van waaruit vervolgens de conclusie wordt gevormd.●

1 OPZET VAN HET ONDERZOEK

1.1

DE ONDERZOEKSVRAAG

In dit onderzoek staat de volgende hoofdvraag centraal:

Op welke wijze kan de ritmisch-dynamische benadering zoals deze wordt toegepast binnen het transculturele dansonderwijs op de opleiding Docent Dans van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten worden beschreven en worden toegepast in het dansonderwijs in het primair onderwijs?

Om de hoofdvraag te beantwoorden, zijn de volgende deelvragen geformuleerd:

1. Hoe kan de ritmisch-dynamische benadering zoals deze wordt toegepast binnen het transculturele dansonderwijs op de opleiding Docent Dans van Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten worden beschreven?
2. Hoe kan de ritmisch-dynamische benadering binnen het dansonderwijs in het primair onderwijs worden toegepast en welke moeilijkheden en mogelijkheden ervaren docenten daarbij?

1.2

ONDERZOEKSOPZET: COLLABORATIVE ACTION RESEARCH

In dit onderzoek werd gebruikt gemaakt van ‘collaborative action research’ (Levin & Rock, 2003, p. 135). Levin en Rock (2003) beschrijven collaborative action research als “research that teachers do to investigate their own professional practice in an attempt to understand and improve the nature and specifics of their work and to develop a stronger voice when communicating about it”. Bij collaborative action research vallen dan ook de rollen van onderzoeker en participant samen. De stappen die door twee of meer docent-onderzoekers worden ondernomen bij het doen van dit type onderzoek zijn in tabel 1 weergegeven:

TABEL 1: Collaborative action research (Levin & Rock, 2003)

STAP 1
Samen reflecteren op en identificeren van het probleem. De docenten brengen in kaart welk probleem er bestaat ten aanzien van het onderwijs.
STAP 2
Samen een plan van aanpak bepalen hoe dat probleem in het onderwijs kan worden opgelost.
STAP 3
Implementeren van het plan van aanpak.
STAP 4
Data verzamelen, analyseren en evalueren.
STAP 5
Cyclus van implementatie, data verzamelen, analyseren en evaluatie herhalen.

Deze stappen vormden de basis van het huidige onderzoek.

Stap 1

Het geïdentificeerde probleem is het ontbreken van formele kennis over de ritmisch-dynamische benadering in het dans-onderwijs zoals die wordt toegepast aan de opleiding Docent Dans en hoe die benadering binnen het dansonderwijs in het primair onderwijs kan worden toegepast.

Stap 2

Om dit probleem op te lossen is ervoor gekozen om eerst de kennis in kaart te brengen die de kerndocenten van de opleiding Docent Dans in de praktijk hebben ontwikkeld over de kenmerken van de ritmisch-dynamische benadering. Door focusgroep interviews werden de opvattingen over de definitie en kenmerken van de ritmisch-dynamische benadering besproken (zie bijlage 1 voor de leidraad van het interview). Vervolgens werd deze praktijkkennis onderbouwd met een literatuuronderzoek. Daarna werden op basis van deze geïdentificeerde en onderbouwde kenmerken ontwerpprincipes ontwikkeld waarmee ritmisch-dynamische danslessen ontworpen konden worden voor het primair onderwijs (zie bijlage 2 voor de ontworpen lessen).

Stap 3

De ontworpen lessen zijn uitgevoerd in twee groepen 7 van het primair onderwijs in Amsterdam. De eerste cyclus bestond uit drie lessen gegeven door Ise An Verstegen. De lesduur was 1,5 uur en de groepsgrootte was rond de 22 leerlingen.

Stap 4

Deze lessen werden met behulp van observatie en videoregistratie en videoreflexie vastgelegd. De data werd geanalyseerd en geëvalueerd (zie paragraaf 2.4).

Stap 5

Op basis van de eerste cyclus zijn de lessen en de ontwerpprincipes voor de ritmisch-dynamische benadering aangepast en toegepast op een andere groep 7 van dezelfde school en daarna geëvalueerd. Deze cyclus werd gegeven door Faizah Grootens. De lesduur was 1,5 uur en de groepsgrootte was rond de twintig leerlingen.

1.3

ONDERZOEKERS EN PARTICIPANTEN VAN HET ONDERZOEK

Bij collaborative action research valt de rol van de onderzoeker en participant van het onderzoek samen. De professionele achtergrond van de docent speelt daarom een rol bij het doen van onderzoek. Om inzicht te krijgen in die achtergrond vatten we deze samen.

Faizah Grootens is afgestudeerd aan de opleiding Docent Dans van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten (BA Dance in Education, 2010) en het Instituto Superior de Arte in Cuba (2010) en werkt als danseres in Nederland, Mexico en Cuba. Ze is als docent verbonden aan de Academie voor Theater en Dans (5 O'clock class en opleiding Docent Dans), Stichting Educatieve Projecten, Art Rules Curaçao en meerdere dansscholen in Nederland. Grootens' danspraktijken zijn sterk afgeleid van haar danservaringen en van de Cubaanse techniek, gecreëerd door Ramiro Guerra. Dit is van toegevoegde waarde op de ritmisch-dynamische wijze en het transculturele karakter van haar lessen omdat het aansluit op haar visie van een transcultureel lichaam: Een lichaam dat altijd zoekende is, een bruggenbouwer binnen stijlen, binnen het lijf en tussen culturen. Dit is dan ook de gedachte achter de ontwikkeling van haar lessen, die zij sinds haar afstuderen aan het ontwikkelen

is binnen de 5 O’Clock Class, de opleiding Docent Dans en verschillende scholen in het primair onderwijs. Bij het lesgeven in het primair onderwijs werkt Grootens vanuit de interesses en achtergrond van de leerlingen, om via bewegingsidroom, muziek en ritme bij hen aan te sluiten en deze als basis van haar les te gebruiken.

Ise An Verstegen verweeft in haar werk als danskunstenaar werelden met een inclusieve, transculturele visie en lichaamstaal. Ze is afgestudeerd aan de opleiding Docent Dans van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten (BA Dance in Education, 2010) en de l’École des Sables (2012) en werkt nationaal en internationaal in onder andere Nederland, Senegal en Frankrijk. Ze is als een van de weinigen wereldwijd gespecialiseerd en gekwalificeerd om te werken met Technique Germaine Acogny – een danstechniek en filosofie gebaseerd op West-Afrikaanse en Westerse dansen. Voor seizoen 2018-2019 heeft Verstegen de 3Package Deal vanuit het AFK ontvangen, bedoeld als stimulans voor getalenteerde jonge makers in Amsterdam. Verstegen is sinds 2011 docent aan de opleiding Docent Dans van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten en sinds 2010 docent aan l’École des Sables in Senegal. Zij heeft vanuit haar werk op deze academies en andere professionele instellingen een didactiek ontwikkeld waardoor ze de ritmisch-dynamische benadering kan toepassen in iedere lessituatie en stijl, zowel in het professionele werkveld als in het onderwijs. Belangrijk zijn de collectiviteit, zowel in de groep als in de beweging, eigenheid en ritme. Verstegen werkt altijd vanuit de mogelijkheden van de dansers, ook in het primair onderwijs.

1.4

ONDERZOEKSINSTRUMENTEN

Interviews

Om de kennis van de kerndocenten over de ritmisch-dynamische benadering in kaart te brengen, werd eerst een halfgestructureerd interview afgenomen met kerndocent 1 (de artistiek directeur van l’École des Sables in Senegal, die op zijn wijze de ritmisch-dynamische benadering toepast in zijn werk) die in het buitenland verblijft. Daarnaast werd een focusgroep interview met kerndocent 2 (de artistiek leider van de opleiding Docent Dans van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten die de transculturele visie op dans heeft geïmplementeerd in de opleiding), kerndocent 3 (kernteam lid, curriculumontwerp van de opleiding Docent Dans van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten) en Kerndocent 4 (kernteam lid, stagebegeleider voor de lespraktijk in het primair onderwijs van de opleiding Docent Dans van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten) afgenomen. De vragen voor de focusgroep waren gericht op de definitie van ritme en de kenmerken en de waarde van de ritmisch-dynamische benadering. Aan de hand van de interviews is de onderstaande indeling gemaakt van de kenmerken van de ritmisch-dynamische benadering (zie tabel 2).

TABEL 2: Kenmerk ritmische benadering (Levin & Rock, 2003)

DIDACTIEK	INHOUD	ATTITUDE
– Holistische didactiek	– Polyritmiek en polycentrisme – Expressiviteit	– Available body – Endurance en mindset – Collectiviteit en dynamische verbinding

Gestructureerde observatie

De kenmerken van de ritmisch-dynamische benadering die voortkwamen uit de interviews en het literatuuronderzoek, vormden de basis van het observatieformulier dat gebruikt werd tijdens de lessen. Terwijl de ene onderzoeker de lessen gaf, observeerde de ander hoe de les verliep met betrekking tot de kenmerken van de ritmisch-dynamische benadering. Zie hiervoor tabel 3.

TABEL 3: Observatieformulier

KENMERK		WAT DOET DE DOCENT	WAT DOEN DE LEERLINGEN?	TIJD IN LES
DIDACTIEK	– Holistische didactiek			
INHOUD	– Polyritmiek en polycentrisme – Expressiviteit			
ATTITUDE	– Available body – Endurance en mindset – Collectiviteit en dynamische verbinding			
ANDERS	Andere kenmerken die nog niet beschreven zijn maar wel een bijdrage leveren aan de ritmisch-dynamische benadering			

Videoreflectie

Tot slot werd videoreflectie toegepast in dit onderzoek. Tijdens videoreflectie wordt een lessituatie geanalyseerd, vaak met het doel om ervan te leren (Tripp & Reich, 2012). Het medium video is volgens Tripp en Rich (2012, p. 679) geschikt om die reflectie te stimuleren: “Video enables teachers to more effectively ‘see’ their practice”. Tijdens het onderzoek werd gebruikgemaakt van zogenaamde ‘guided reflection’, dat wil zeggen dat met een vooropgesteld reflectieformulier de aandacht werd gericht op een aantal sleutelaspecten, in dit geval (mogelijkheden en moeilijkheden bij het uitvoeren van) de kenmerken van de ritmisch-dynamische benadering. Zie tabel 4.

TABEL 4: Vooropgesteld reflectieformulier

KENMERK		WAT DOET DE DOCENT	WAT DOEN DE LEERLINGEN?
DIDACTIEK	– Holistische didactiek		
INHOUD	– Polyritmiek en polycentrisme – Expressiviteit		
ATTITUDE	– Available body – Endurance en mindset – Collectiviteit en dynamische verbinding		
ANDERS	Andere kenmerken die nog niet beschreven zijn maar wel een bijdrage leveren aan de ritmisch-dynamische benadering		

1.5

DATA ANALYSE

Analyse interviews

De interviews zijn opgenomen en verbatim uitgeschreven. Vervolgens werden de volgende categorieën gebruikt om een eerste analyse te maken:

- Definitie ritmisch-dynamische benadering.
- Kenmerken van de ritmisch-dynamische benadering.
- Waarde van het gebruik van de ritmisch-dynamische benadering binnen de transculturele danspedagogiek.

In de tweede analyseronde werd de categorie kenmerken van de ritmisch-dynamische benadering verder open gecodeerd (zie bijlage 4 voor codeboom). Er kwamen drie hoofdcategorieën uit: didactiek, inhoud en attitude. Deze hoofdcategorieën werden onderverdeeld in subcategorieën.

Analyse observatie en videoreflectie

De observatie en de videoreflectie van iedere les werden geanalyseerd op de mogelijkheden en moeilijkheden bij het toepassen van ieder kenmerk van de ritmisch-dynamische benadering in het dansonderwijs binnen het primair onderwijs. Deze analyse vormde de basis voor het herontwerpen van de tweede lessencyclus die op dezelfde wijze werd geanalyseerd.

1.6

KWALITEIT VAN HET ONDERZOEK

Procedurele validiteit, procedurele betrouwbaarheid en ethiek
Om de procedurele validiteit te waarborgen werden er meerdere instrumenten gebruikt om inzicht te krijgen in de mogelijkheden en moeilijkheden van de toepassing van de ritmisch-dy-

namische benadering, zoals interviews, literatuuronderzoek, observatie en videoreflectie. Doordat de onderzoekers bij elkaar observeerden, kon er ook worden gemonitord of de ontworpen lessen werden uitgevoerd zoals bedoeld.

Om de procedurele betrouwbaarheid te waarborgen, is er beschreven hoe de data zijn verzameld en geanalyseerd. De bevindingen worden ondersteund met letterlijke citaten uit de data. De kerndocenten hebben een samenvatting van het interview gezien voordat deze als zodanig werd gebruikt voor het onderzoeksverslag. Daarnaast zijn de uiteindelijke analyse van de kenmerken, de lesopzetten en de evaluatie van de lessen voorgelegd aan kerndocent 2. De vraag was of deze docent zowel de bevonden kenmerken herkende als de toepassing van de kenmerken geloofwaardig vond.

Om de ethiek te waarborgen is aan de directeur en de ouders van de kinderen van de scholen waar de lessen hebben plaatsgevonden toestemming gevraagd voor deelname aan het onderzoek door middel van een toestemmingsformulier.●

2

DE KENMERKEN VAN DE RITMISCH-DYNAMISCHE BENADERING

Om tot een beschrijving van de ritmisch-dynamische benadering te komen, werden de kerndocenten van de opleiding Docent Dans gevraagd naar hun praktijkkennis over deze benadering. Daarna werd literatuuronderzoek gedaan naar de kenmerken die uit de interviews naar voren kwamen. Tot slot werd de praktijkkennis en de kennis uit de theorie gesynthetiseerd om tot een beschrijving te komen van de ritmisch-dynamische benadering zoals die kan worden toegepast in het primair onderwijs.

De onderstaande kenmerken zijn niet stijl- of vormgebonden, en kunnen dus algemeen door iedere dansdocent vanuit zijn of haar idioom worden gebruikt. Hoewel de kenmerken hier voor de duidelijkheid apart worden besproken, benadrukken de kerndocenten dat deze kenmerken elkaar beïnvloeden en in samenhang moeten worden gezien.

2.1

KENMERK: DE HOLISTISCHE DIDACTIEK VAN DE RITMISCH-DYNAMISCHE BENADERING

HOLISTISCHE DIDACTIEK

De praktijk over een holistische didactiek

De kerndocenten gaan uit van holistisch lesgeven bij de

ritmisch-dynamische benadering. Volgens kerndocent 3 vallen onder een holistische didactiek: weinig verbale uitleg, het fysiek voor- en meedoen en een les die ‘ongoing’ is (de les wordt zo min mogelijk onderbroken door verbale uitleg). Kerndocent 3 zegt: “geen uitleg, verbale ondersteuning van wat je wil, maar vooral fysiek voorbeeld en ongoing.”

Een ander aspect van de holistische didactiek binnen de ritmisch-dynamische benadering dat wordt genoemd door kerndocent 1, is om oefeningen lang genoeg te herhalen zodat de dansers het gevoel krijgen van een ritme. Kerndocent 1 legt uit: “Repetition is seen as growing into [...]. You have to do it long enough to be able to help them to enter. Repetition is important as a principle, aesthetic and as a philosophy.” Het is volgens de kerndocenten dan ook van belang de dansers de gelegenheid te geven om een ritme of beweging lang en vaak genoeg te herhalen. Door herhaaldelijk een ritme of beweging te doen wordt volgens de kerndocenten de mogelijkheid gecreëerd om in de beweging en het lichaamsbesef te groeien en deze te onderzoeken.

Volgens kerndocent 1 is het dan ook belangrijk om aan het begin van de les de dansers in hun eigen tempo en op hun eigen ritme te laten bewegen. Het idee daarbij is dat de ervaring van het moeten vechten, het worstelen met een gegeven ritme waarbij ze zich niet op hun gemak voelen, dan minder zal zijn. Beginnen met de eigen timing helpt leerlingen later een ritme te volgen dat misschien niet helemaal natuurlijk voor ze is en helpt ze dus open te kunnen staan voor het onbekende. Kortom: van bekend naar onbekend, weinig verbale uitleg, het fysiek voor- en meedoen, ongoing en herhalen worden als belangrijke aspecten van een holistische didactiek gezien.

Theorie over een holistische didactiek

In de literatuur worden ook verschillende aspecten besproken

die een holistische didactiek karakteriseren en overeenkomen met wat de kerndocenten in de interviews benoemen. Volgens Saraber (2006) wordt er bij niet-Westerse kunstvormen vaak op een holistische wijze lesgegeven. Volgens Saraber (2006) is er bij een holistische didactiek sprake van demonstreren, coachen en weinig spreken, maar worden de leerlingen ook van bekend naar onbekend terrein meegenomen, wordt er weinig uitleg gegeven en kan verwarring als instrument worden ingezet. Zoals gezegd, begint bij een holistische aanpak de dansdocent vaak met een bekende beweging. Door het herkennen van een beweging kunnen de leerlingen zich sneller verbinden aan het materiaal dat passend is bij hun niveau en daardoor sneller plezier ervaren: “Leerlingen die zich gewaardeerd voelen en op hun eigen niveau kunnen bewegen, krijgen er vanzelf plezier in” (Fry & Gano-Overway, 2010). Saraber (2006, p. 47) zegt over deze holistische aanpak:

Efficiënt is zo’n langzaam, diep leerproces niet. Maar het biedt wel andere voordelen. Uit onderzoek blijkt dat het een sterke interne motivatie opwekt om materiaal onder de knie te krijgen, die ervoor zorgt dat leerlingen boven hun niveau presteren. Ook versterkt het de gevoelsmatige band met een kunstvorm, stijl, of repertoire.

De holistische aanpak staat tegenover de analytische aanpak waarbij een beweging stuk voor stuk wordt opgedeeld en aangeleerd en waarbij elk gedeelte een uitleg krijgt.

Wat betreft het aspect van herhalen dat genoemd werd door de kerndocenten, benoemt Bremmer (2015) dat de rol van de docent daarbij van groot belang is. Gebaseerd op de ‘Variation Theory of Learning’ van Marton, analyseert Bremmer (2015) dat als de docent op een ritmische beweging varieert, de leerlingen het basisconcept of de basisstructuur achter de

ritmische beweging kunnen leren. Variatie binnen het proces van het herhalen kan daarom een functie hebben voor het begrijpen en uitvoeren van ritmische bewegingen (Bremmer, 2015). De literatuur suggereert ook dat de leerling de kans krijgt om de beweging volledig te doorvoelen door die te herhalen. Het besef van de bewegingen vindt dan via kinesthetische gewaarwordingen plaats en de beweging wordt dan intern gevoeld: “Kinesthetisch betekent: betrekking hebbend op de waarneming van eigen lichaamsbeweging en houding” (Bergman, 2003, p. 40).

Tot slot, zoals de kerndocenten ook al opmerkten, is herhaling ‘esthetiek of een waarde op zich’. Dixon Gottschild (2002, p. 4) benoemt dat “Whether spoken, sung, sculpted, written, or danced, the Africanist aesthetic values process. How a thing is done is as important as getting it done – the journey as important as the destination.”

Samengevat geven praktijk en theorie de volgende handvatten voor het ontwerpen van danslessen gebaseerd op de ritmisch-dynamische benadering:

DIDACTIEK	Holistische didactiek	– Fysiek in plaats van verbaal – <i>Ongoing</i> – Van bekend naar onbekend – Herhaling
-----------	-----------------------	---

2.2

KENMERK: DE INHOUD VAN DE RITMISCH-DYNAMISCHE
BENADERING

POLYRITME EN POLYCENTRISME

De praktijk over polyritme en polycentrisme

Ritme speelt een belangrijke rol in de ritmisch-dynamische benadering volgens de kerndocenten. Kerndocent 4 beschrijft ritme als: “Een bepaalde tijdsduur, veelal in geluid vervat met een repetitieve karakteristiek [...] Ritme kan van eenvoudig tot zeer complex zijn [...] En dan heeft het ook nog al de kenmerken van tijd onder zich. Dus, het kan bijvoorbeeld regelmatig, onregelmatig, het kan versnellen, het kan vertragen.” Volgens kerndocent 4 leent ritme zich er bij uitstek voor om aan beweging gekoppeld te worden. Kerndocent 1 legt uit dat hij veel met ritme werkt om de dansers deze te laten voelen, door te stappen, te stampen, te bouncen en te gronden.

Volgens kerndocent 1 moet een les *polyritmisch* zijn om zinvol te zijn, omdat leerlingen dan hun lichaam als een geheel leren ervaren:

Polyrhythm is filling the gaps, the silence. It is an embodiment of the rhythm [...] We have different centers [in the body] interacting all the time. For me it doesn't make sense to say we only have one center [...] The body is moving in a holistic way, the whole body is in tune. When doing isolations, the whole body is into it.

Kerndocent 2 benoemt iets vergelijkbaars: er moet een bewustzijn gecreëerd worden voor de verschillende lichaams-onderdelen zonder het geheel van het lichaam uit het oog te verliezen. Volgens kerndocent 2 zijn er verschillende ritmes in het lichaam en kunnen ritmes op verschillende manieren en vanuit verschillende lichaamsdelen in het lichaam geïntegreerd

worden. Dit noemen de kerndocenten polycentrisme. Het lichaam heeft daarbij verschillende centers en initiatiepunten, en de kerndocenten zien deze plekken in het lichaam als de motor en ondersteuning van bewegingen. Hierbij gaat kerndocent 1 uit van zes centers; voeten/vloer, knieën, bekken, torso, schouders en hoofd. Maar elke danstechniek en -idioom heeft zijn eigen specifieke centers.

Tot slot benoemt kerndocent 3 dat pulse ook ritme is en dat er in de les erg gefocust wordt op de pulse. Als praktische voorbeelden voor het maken van ritme met het lichaam en het volgen van de pulse worden stepping, klappen, bodyclapping en zang genoemd. Volgens kerndocent 2 is ritme bij sommige leerlingen erg ontwikkeld en daar doe je dan een beroep op: “andersom is die toevoeging een noodzaak voor de kinderen die daar minder goed in zijn ontwikkeld.”

Theorie over polyritme en polycentrisme

Om de concepten ‘polyritme’ en ‘polycentrisme’ te beschrijven, hebben we eerst naar de begrippen ‘ritme’ en ‘pulse’ gekeken in de literatuur. Onder ritme wordt in dit onderzoek verstaan “temporal patterns repeated periodically” (Côté-Laurence, 2000, p. 175). In dans zijn met name “the beat, accent, meter, duration, rhythmic pattern, and tempo” (Côté-Laurence, 2000, p. 175) van belang. In dit onderzoek wordt de beat als pulse van beweging gezien en kan die pulse ook, door onder andere stappen of klappen, worden gecreëerd zonder dat er per se muziek bij nodig is.

Wordt er gekeken naar polyritme, dan houdt dit in dat meerdere ritmes gelijktijdig naast elkaar kunnen bestaan in het lichaam van de danser. Polyritme is dan een “rhythmic counterpoint within the body; two or more rhythms occurring simultaneously in the body” (Preston-Dunlop, 1995, p. 293). Wordt er gekeken naar polycentrisme in relatie tot dans, dan

betekent dit dat vanuit elk lichaamsdeel bewegingen kunnen ontstaan en twee of meer delen van het lichaam tegelijkertijd kunnen dienen als centers van beweging. Lichaamsdelen kunnen dus op een onafhankelijk ritme van elkaar bewegen (Dixon-Gottschild, 2002). Hierbij moet in overweging worden genomen dat een beweging niet per se van Afrikaanse esthetiek afkomstig moet zijn om polycentrisch te zijn. Willette (2012) vat de verschillen tussen polyritme en polycentrisme als volgt samen: “Polyrhythm is the layering of different rhythms over one another and polycentrism is the idea that movement can initiate from any part of the body. These two qualities play together because different parts of the body dance to different instruments that are playing at different rhythms”.

Samengevat geven praktijk en theorie het volgende handvat voor het ontwerpen van danslessen gebaseerd op de ritmisch-dynamische benadering:

INHOUD	Polyritmiek en polycentrisme	– Simultaan gebruik van meerdere ritmes en initiatiepunten in het lichaam. – Lichaam als totaliteit en in onderdelen ervaren.
--------	------------------------------	--

EXPRESSIVITEIT

De praktijk over expressiviteit

Omdat een ritmisch-dynamische benadering mogelijk sturend kan worden, vinden de kerndocenten dat er genoeg ruimte moet blijven voor de ontwikkeling van creativiteit en expressiviteit van de leerlingen. “Ik wil ook altijd heel erg creativiteit bij mensen bevorderen. Daar krijg je ook innovatie door [...] Dus dat is dan ook belangrijk”, aldus kerndocent 4. Volgens kerndocent 2 moeten de verbeelding en de associaties een plek krijgen. Als je het creatief-expressieve in een les in het primair onderwijs verliest, “dan verlies je ook het kind”. Daarbij benoemt kerndocent 2 dat de docent snel moet kunnen schakelen, om ervoor te zorgen dat ritme altijd aan bod komt binnen de creatief-expressieve ontwikkeling. Volgens de kerndocenten moet er ruimte binnen de les worden gemaakt voor de creatief-expressieve ontwikkeling, zodat de leerlingen hetgeen zij binnen het gestructureerde gedeelte leren, kunnen koppelen aan nieuwe eigen ontwikkelingen. Kerndocent 4 benoemt dat een docent een les creatief-expressief kan benaderen op een manier die tegelijkertijd ook past bij de ritmisch-dynamische ontwikkeling omdat in het creatief-expressieve gedeelte opdrachten gegeven worden die ook ritmisch kunnen worden behandeld.

De theorie over expressiviteit

Bergman (2003) benoemt dat het bij danseducatie draait om leerlinggericht onderwijs. Om iedere leerling tot zijn recht te laten komen, moeten docenten in hun danslessen diverse benaderingswijzen naast en door elkaar heen hanteren en gebruikmaken van de individuele, specifieke kennis en vaardigheden van de leerlingen. Een gevolg hiervan is dat er tijdens de les zowel met eigen materiaal als met materiaal van de groep wordt gewerkt. Voor de docent betekent dit dat deze zowel gezamenlijk gestuurd als leerlinggestuurd onderwijs moet kunnen

geven en binnen het gedeelte van leerlinggestuurd onderwijs als coach fungeert, waarbij de leerlingen al dan niet in groepjes zelf werkzaam zullen zijn (Bergman, 2003).

Samengevat geven praktijk en theorie het volgende handvat voor het ontwerpen van danslessen gebaseerd op de ritmisch-dynamische benadering:

INHOUD	Expressiviteit	Aanspreken en ontwikkelen van het creatief-expressieve vermogen door zowel docentgestuurd als leerlinggestuurd te werken.
--------	----------------	---

2.3

KENMERK: DE ATTITUDE VAN LEERLINGEN EN DANSDOCENTEN BIJ DE RITMISCH-DYNAMISCHE BENADERING

AVAILABLE BODY

De praktijk over de available body

Binnen de ritmisch-dynamische benadering noemen de kerndocenten ‘the available body’, het beschikbaar maken van het lichaam voor het dansen, als een belangrijke opgave van de docent. Kerndocent 1 zegt over de available body: “A body that is also ready to enter dance, [...] a body that is able to receive new information that is more useful to dance with than they had before.” Volgens de kerndocenten is het van belang dat je als docent je dansers begeleidt om in een staat van dansen, bewegen en van exploratie te komen. Het gaat ook over het ontwikkelen van de juiste ‘mindset’. Kerndocent 1: “Do you want to be here, are you available for any experience to come?” Om het lichaam ‘available’ te maken, werkt kerndocent 1 met de ‘warrior posture’, een houding die de dansers aannemen, waarbij ze ontspannen en

tegelijkertijd alert zijn. Vanuit de ritmisch-dynamische benadering een available body creëren, geeft mogelijkheden om via training het lichaam anders te benaderen en dit aan het reeds bestaande lichaam toe te voegen. Dit door op een andere manier, met een andere benaderingswijze en training te werken. “Dat betekent dat je daar een [...] multiple body-multiple mind creëert, om toegang te krijgen [tot het lichaam] en iets te verbinden”, aldus kerndocent 4. Daarnaast moet, volgens kerndocent 1, de docent leerlingen oefeningen geven om hen te helpen met het aanwakken van het lichaamsbewustzijn in relatie tot de tijd en ruimte. Het gaat om het ontwikkelen van een bewustzijn van de interne en externe ruimte volgens deze docent: “Internal feeling and exploring to construct inner landscape but also how to project close to or outside the body, which is also another way to connect with other dancers in the space.” Kerndocent 3 voegt hieraan toe, geïnspireerd op de werkmethode van kerndocent 1, dat de ‘pulse’ van het lopen en de trilling vanuit de aarde het lichaam activeert. Dit heeft te maken met het somatisch bewustzijn van het zelf; focus op tuning-in met ritme van het lichaam (interoceptief), maar ook tuning-in met mensen in de ruimte (exteroceptief). Volgens kerndocent 1: “you need to have a neutral state to be able to move your spine.” Van hieruit kan worden gewerkt aan lichaamshouding en dynamic alignment, gronden en interne en externe ruimte.

De theorie over de available body

Binnen de theorie, wordt er aan het idee van de available body gerefereerd met het creëren van ‘lichaamsbewustzijn’. Bergman (2003) legt uit dat het vermogen om een lichaamsbewustzijn te ontwikkelen in principe voor ieder mens aanwezig is en ontwikkeld kan worden binnen dans. Zij beschrijft (2003, p. 40) dat een danser “al bewegend [...] kinesthetische indrukken [ontvangt]. Deze ontstaan in de zogenoemde proprioceptoren,

een bepaald soort receptoren in het onderhuidse weefsel, de skeletspieren, pezen en gewrichten”.

Samengevat geven praktijk en theorie de volgende handvatten voor het ontwerpen van danslessen gebaseerd op de ritmisch-dynamische benadering:

ENDURANCE EN MINDSET

ATTITUDE	Available body	– Het bevorderen van een lichaam dat klaar is door te werken aan lichaamsbewustzijn en dynamic alignment, gronden en interne en externe ruimte. – Somatisch aspect: interoceptief (focus op tuning-in met ritme van het lichaam) en exteroceptief (tuning-in met mensen in de ruimte).
----------	----------------	---

De praktijk over endurance en mindset

Volgens de kerndocenten is ‘endurance en mindset’, ook wel uithoudingsvermogen, onderdeel van de ritmisch-dynamische benadering. Het gaat er daarbij volgens de kerndocenten om dat leerlingen fysiek uithoudingsvermogen ontwikkelen zodat ze langere tijd bewegingen kunnen volhouden, maar ook mentaal uithoudingsvermogen (onder andere concentratie) ontwikkelen waardoor ze bewegingen beter kunnen leren. Dit houdt volgens de kerndocenten in dat er tijdens een les om een voortdurende inspanning wordt gevraagd en dat het lichaam en de mentale gesteldheid hier als één onlosmakelijk geheel worden benaderd, waarbij het lichaam de ‘mindset’ beïnvloedt en vice versa.

De theorie over endurance en mindset

In relatie tot ‘endurance and mindset’ beschrijft Katan-Schmid (2016, p. 88) dat het belangrijk is om de concentratieboog van leerlingen te ontwikkelen, want “when concentration dwindles,

body and mind are no longer jointly engaged in the process of extending performance in a game of endurance.” Verder kan er volgens Katan-Schmid (2016, p. 88), wanneer het lichaam vermoeid is, een beroep worden gedaan op de fysieke ervaring. Dit is een staat die bereikt kan worden wanneer er een appel wordt gedaan op het vergroten van de endurance van de leerling. Door via beeldspraak de aandacht te vestigen op de emotionele ervaring die de leerling heeft kan de verbeelding worden aangesproken, waardoor de fysieke inspanning minder zal worden gestuurd maar op natuurlijke wijze zal ontstaan, en zal het plezier in de beweging de aandacht opeisen. “The focus is directed back to the body, as if someone had opened a gate to bodily, and thereby also mental, freedom” (Katan-Schmid, 2016, p. 88). De intensiteit van de inspanning wisselt tussen hoog en laag om uiteindelijk een staat van vermoeidheid te bereiken. Dit alles, om het ‘doen’ en het ‘in het moment zijn’ te stimuleren.

Samengevat geven praktijk en theorie de volgende handvatten voor het ontwerpen van danslessen gebaseerd op de ritmisch-dynamische benadering:

ATTITUDE	Endurance en mindset	Werken aan uithoudingsvermogen door een beroep te doen op lichaam en geest als geheel.
----------	----------------------	--

COLLECTIVITEIT EN DYNAMISCHE VERBINDING

De praktijk over collectiviteit en dynamische verbinding

‘Collectiviteit en dynamische verbinding’ noemen de kerndocenten ook als een aspect van de ritmisch-dynamische benadering. Kerndocent 3 zegt dat het daarbij draait om een “sense of space, sense of self and sense of other” en dat leerlingen

leren ‘in te tunen’ “op zowel de eigen ervaring als de ervaring van de groep.” Om dit te faciliteren gebruikt kerndocent 1 een kring tijdens zijn lessen. Hiermee worden de leerlingen eraan herinnerd dat zij in verbinding staan met de vloer, de omgeving en de anderen in de groep. Kerndocent 1 beschrijft: “We are a community dancing together, it is important that we are a collective body dancing. We have our own body, but we are also a collective body, a body that dances together.”

Volgens de kerndocenten gaat het erom dat een groep als ‘één lichaam’ beweegt door samen op dezelfde pulse te bewegen en exteroceptief en interoceptief te werk te gaan, wat voor een groepsdynamiek zorgt. Kerndocent 1 zegt: “For my class it is important to create unity within the group and not uniform dancers [...] Focusing on unity by focusing for instance on timing on/to each other connecting with your body in the space towards each other”. Om deze eenheid en dynamische verbinding te bereiken, kunnen dansdocenten volgens de kerndocenten gebruikmaken van vraag-en-antwoord principes door muziek, ritme, zang en bodyclapping en stepping te integreren.

De theorie over collectiviteit en dynamische verbinding

In de interviews benoemden de kerndocenten het streven naar collectiviteit waarbij een groep tijdens de les als geheel wordt beschouwd, als één lichaam dat beweegt. Uit de literatuur blijkt dat een gevoel van collectiviteit wordt bevorderd door het fenomeen van ‘entrainment’. Waterhouse (2018, p. 56) beschrijft dat het fenomeen van entrainment plaatsvindt “when entities coordinate rhythmically and/or synchronize over time.” Dit houdt bijvoorbeeld in dat dansers in een groep hun (ritmische) bewegingen (onbewust) synchroniseren. Miura, Fujii, Yamamoto en Kudo (2015, p. 11) benadrukken daarbij dat synchroniseren voor sociale binding kan zorgen: “Synchronization of movement with other people enhances social bonding; for

example, cooperation is improved by matching rhythmic arm or leg movements.” Entrainment kan ook leiden tot een gevoel van ‘we-agency’ waarbij “self-boundaries and sense of self-agency appear to dissolve into the collective” (Pacherie, 2011, p. 380) Kortom: collectiviteit kan ontstaan wanneer entrainment en synchronisatie in de groep gestimuleerd wordt.

Een ander aspect dat wordt benoemd in de literatuur is dat collectiviteit een gevoel van vitaliteit kan opwekken. Stern (2010) beschrijft dat een collectieve ervaring zorgt voor de ervaring van vitaliteit in de eigen bewegingen en in die van anderen. Dit komt overeen met de observaties van Dixon Gottschild (2002, p. 9): “In Africanist performance the circle reigns. Where the circle rules, there is an abundance of energy, vitality, flexibility, and potential. For one, there is always the possibility that the person who is an onlooker may be drawn into the action and become a performer”.

Samengevat geven praktijk en theorie de volgende handvatten voor het ontwerpen van danslessen gebaseerd op de ritmisch-dynamische benadering:

ATTITUDE	Collectiviteit en dynamische verbinding	– Het groepsgevoel ter bevordering en als uitgangspunt van het behalen van het gewenste resultaat. – Entrainment en vitaliteit.
----------	---	--

2.4

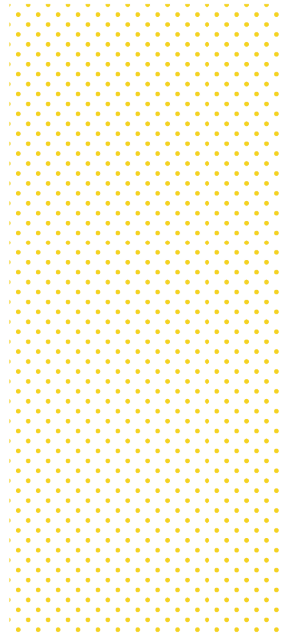
SAMENVATTING KENMERKEN VAN DE RITMISCH-DYNAMISCHE BENADERING

De kenmerken van de ritmisch-dynamische benadering zijn, volgens de interviews en het literatuuronderzoek, de volgende:

TABEL 5: Kenmerken ritmisch-dynamische benadering (Levin & Rock, 2003)

HOOFDKENMERK	SUBKENMERKEN	GLOBALE BESCHRIJVING KENMERKEN
DIDACTIEK	– Holistische didactiek	– Fysiek in plaats van verbaal – Ongoing – Van bekend naar onbekend – Herhaling
INHOUD	– Polyritmiek en polycentrisme – Expressiviteit	– Simultaan gebruik van meerdere ritmes en initiatiepunten in het lichaam. – Lichaam als totaliteit en in onderdelen ervaren.
ATTITUDE	– Available body – Endurance en mindset – Collectiviteit en dynamische verbinding	– Het bevorderen van een lichaam dat klaar is door te werken aan lichaamshouding en dynamic alignment, gronden en interne en externe ruimte. – Somatisch aspect: interoceptief (focus op tuning-in met ritme van het lichaam) en exteroceptief (tuning-in met mensen in de ruimte). – Werken aan uithoudingsvermogen door een beroep te doen op lichaam en geest als geheel. – Het groepsgevoel ter bevordering en als uitgangspunt van het behalen van het gewenste resultaat. – Entrainment en vitaliteit.

Hoe deze kenmerken zijn gebruikt als ontwerpprincipes bij het ontwerpen en uitvoeren van lessen in het primair onderwijs wordt in het volgende hoofdstuk beschreven.

3 ONTWERP EN UITVOERING VAN DE LESSEN

3.1

ONTWERP VAN DE LESSEN

De kenmerken van de ritmisch-dynamische benadering zijn toegepast bij het ontwerpen van twee verschillende lessenseries van drie lessen voor twee groepen 7. Om inzicht te krijgen in de vertaling van de kenmerken naar de lesontwerpen, zijn twee voorbeeldlessen opgenomen in deze tekst, de gehele lessenseries zijn terug te vinden in bijlage 2.

Zoals eerder vermeld kan de docent binnen een ritmisch-dynamische benadering een dansaal hanteren met verschillende stijlgebonden kenmerken. Bij het ontwerpen van de lessenseries voor dit onderzoek heeft iedere docent naast het toepassen van de algemene kenmerken van de ritmisch-dynamische benadering ook stijlgebonden kenmerken gebruikt. Zie bijlage 3 voor de toelichting op deze stijlgebonden kenmerken.

3.2

VOORBEELDEN VAN LESSEN UIT DE TWEE LESSENSERIES

Lessenserie 1

De eerste serie van drie lessen is ontworpen op basis van de kenmerken van de ritmisch-dynamische benadering en uitgevoerd door Ise An Verstegen. Deze lessen zijn ingevuld vanuit

Verstegen's eigen dansidroom, geïnspireerd op de Technique Germaine Acogny (Afrikaans Modern). Binnen deze serie stond het holistisch lesgeven centraal. Zie tabel 7 voor een voorbeeldles.

TABEL 6: Voorbeeldles 1 uit lessenserie 1

ONDERDEEL	KENMERK RITMISCH- DYNAMISCHE BENADERING	WERKVORM	WAT	DUUR
INTRODUCTIE	– Introductie mindset – Holistisch lesgeven	<i>Kring op de grond</i>	Voorstellen. Korte uitleg lesinhoud, onderzoek, functie aanwezige personen, afspraken/ regels.	5 min
PRE WARM-UP	– Available body	<i>Kring op de grond</i>	Warm wrijven Handen schudden Wervelkolom Armen-spel reactie	5 min
PRE WARM-UP	– Repetition – Ritme introduceren – Collectiviteit	<i>Kring staand</i>	Bounce Zon/maan Door de ruimte: zon/maan	5 min

VERVOLG TABEL 6

WARM-UP	– Repetition/ growing into – Collectiviteit	<i>Kring staand</i>	Terug naar kring – samen stappen met zon en maan in beweging. Vertellen dat we samen zijn, samen op het ritme, elkaar ondersteunen in energie.	10 min
WARM-UP	– Endurance – Repetition/ growing into – Polyritmisch/ polycentrisch – Collectiviteit	<i>Kring - staand Muziek</i>	Stepping met variaties in polyritmische en polycentrische beweging gebaseerd op lopen en gebruikmakend van de wervelkolom.	15 min
CONCENTRATIE OEFENING	– Synchronisatie – Collectiviteit	<i>Kring - staand Muziek</i>	Ritme-stap-klap oefening: Stap naar voren klap - stap naar achter klap twee stappen naar voor klap - twee stappen naar achter klap drie... etc.	5 min
GROND	– Dynamische verbinding	<i>Door de hele ruimte</i>	Maanloop Piler	5 min
PAUZE				

VERVOLG TABEL 6

DIAGONAAL/ OVERSTEEK	– Expressiviteit – Repetition/ growing into – Polyritmisch	<i>Vanuit een diagonaal</i>	Herhalen loop. Bewegingen aanbieden door henzelf – een voorop met eigen beweging, rest volgt, een sluit achteraan. Nummer twee eigen beweging, rest volgt etc. Nog aantal bewegingen vanuit komende choreografie aanbieden.	10 min
CHOREO	– Endurance – Collectiviteit – Expressiviteit	<i>Klassikale opstelling en kring</i>	Bestaande uit bewegingen uit de les en van de leerlingen. Toevoeging: Ter plekke gemaakte dans door in een kring een beweging per persoon toe te voegen (herhalen om te kunnen onthouden). Les 2/3: in tweetallen een keer acht maken.	10 min
COOLING DOWN		<i>Kring - staand</i>	Terug naar de loop - wervelkolom - herhaling - vertraging.	5 min
NAGESPREK		<i>Kring - staand</i>		10 min

Lessenserie 2

Na de eerste lessenserie nam Faizah Grootens de belangrijkste evaluatiepunten mee in het voorbereiden van de tweede lessenserie. Zij heeft deze lessen gegeven vanuit haar eigen dansidoom, geïnspireerd op Caribbean Contemporary. Wat betreft de structuur zagen haar lessen er in principe hetzelfde uit als in de eerste lessenserie. Ook binnen deze serie stond het holistisch lesgeven centraal. Zie tabel 7 voor een voorbeeldles.

TABEL 7: Voorbeeldles 1 uit lessenserie 2

ONDERDEEL	KENMERK RITMISCH- DYNAMISCHE BENADERING	WERKVORM	WAT	DUUR
INTRO- DUCTIE	– Introductie mindset en holistisch lesgeven	<i>Kring op de grond</i>	Voorstellen. Korte uitleg lesinhoud, onderzoek, functie aanwezige personen, afspraken/ regels.	5 min
PRE WARM-UP	– Creating available body	<i>Kring op de grond</i>	Opwarming: Wervelkolom en hele lichaam warm maken, met bodyclapping en spelelement.	5 min
WARM UP	– Creating available body – Repetition/ growing into – Ritme introduceren – Collectiviteit – Entrainment en synchronisatie – Introductie expressiviteit	<i>Kring - staand</i> <i>Muziek aan</i>	Bounce met als aandachtspunt pelvis richting grond. Verlenging staand en werken aan houding/ placement. Wrijf op borst 'open zonnestrallen'. Begin met basisstappen en vertellen dat we samen muziek maken met onze stappen.	5 min

			Cuban-based opwarming: basisstappen op plek (met verlenging in borst), variaties op basisstap, toevoegingen in coördinatie met boven- en onderlichaam Namenrondje moves: In het stappen, per persoon naam zeggen met eigen beweging die iedereen herhaalt.	
WARM UP	– Repetition/ growing into. – Available body	<i>Kring - staand een buiten kring en een binnen kring</i>	Isolaties: langs hele lichaam en spelen met tempoverschillen. Contract-release en shake oefening.	7 min
WARM UP	– Endurance – Repetition/ growing into – Polyritmisch – Entrainment en synchronisatie – Expressiviteit	<i>Twee Kringen - staand Muziek</i>	Vertellen dat we samen zijn, samen op het ritme, elkaar ondersteunen in energie. Shake oefening: Shake schouders met stappen, Variaties met armen erbij, eindig met eigen gekke shake, footpushes, pliés. Variaties op basisstap met torso: Zing 'ta ta' mee. Variaties in richtingen, shake, pulse en neutraal. Eigen variatie op touch back step.	

VERVOLG TABEL 7

CONCENTRATIE OEFENING	– Collectiviteit synchronisatie – Concentratie – Expressiviteit	<i>Een kring - staand</i> <i>Verspreiden in de zaal</i>	Ritme-stap-klap oefening. Danscombinatie op 'Cricket cricket' – eindigen met freestyle bewegingen door de ruimte.	10 min
VERPLAATSING	– Dynamische verbinding	<i>Van achter naar voor</i> <i>Hele ruimte</i>	Allround oefening van achter naar voor – met verschillende variaties met polyritmische bewegingen. Bananeira combinatie.	4 min
PAUZE				
DIAGONAAL/ OVERSTEEK	– Expressiviteit – Repetition/ growing into – Polyritmisch		Vanuit een diagonaal: - Docent doet een beweging voor en de rest volgt - Bewegingen aanbieden door kids zelf - Nog aantal bewegingen vanuit komende choreografie aanbieden.	10 min
CHOREO	– Endurance – Collectiviteit	<i>Klassikale opstelling en kring</i>	Danscombinatie bestaande uit bewegingen uit de les en van de leerlingen.	20 min

VERVOLG TABEL 7

			Toevoeging: Ter plekke gemaakte dans door in een kring een beweging per persoon toe te voegen. Les 2/3: in tweetallen een keer acht maken.	
COOLING DOWN		<i>Kring - staand</i>	Cooling down: Terug naar de kring met basisstap, rustig afkoelelen van staand tot zittend.	5 min
NAGESPREK		<i>Kring - zittend</i>	Reflectie: Voor iedere vraag minstens vijf kinderen die antwoord geven.	5 min

3.3

ANALYSE LESSENSERIES

Bij beide lessenseries is er per les een analyse gemaakt van de observaties en videoreflecties wat betreft de mogelijkheden en moeilijkheden bij het uitvoeren van de lessen (zie bijlage 5 voor de analyse van iedere les). Ook is er per les gekeken of er naast de al beschreven kenmerken van de ritmisch-dynamische benadering nieuwe kenmerken te zien waren, of dat bestaande kenmerken beter beschreven konden worden. De overkoepelende analyse van de lessenseries wordt hieronder beschreven.

EVALUATIECYCLUS 1

Mogelijkheden

Wat betreft de *didactiek* van de lessen bleek uit de observaties en de videoreflecties dat het belangrijk is om bij iedere les aan het begin persoonlijk contact te maken met de leerlingen voor het gevoel van erkenning. Om de les ongoing te houden werd er weinig gesproken door de docent maar vooral gebruikgemaakt van side-coaching. Het lang herhalen van oefeningen/bewegingen leek tot meer lichaamsbesef bij de leerlingen te leiden en een betere uitvoering, onder andere doordat het gezamenlijke ritme sneller gecreëerd werd en er synchronisatie ontstond. Terwijl de les collectief doorgaat blijft het geven van individuele aandacht belangrijk voor de individuele ontwikkeling van iedere deelnemer. Wij zagen bijvoorbeeld duidelijke momenten van blijdschap en doorzettingskracht bij studenten, wanneer de docent individuele positieve feedback gaf. Zelfs wanneer er een correctie bij kwam van de op dat moment gevraagde beweging, ging de leerling beter zijn best doen. De lessen werden daarnaast van bekend naar onbekend opgebouwd en door de onbekende bewegingen en moeilijkere polycentrische bewegingen in een later moment zoals 'over de diagonaal' te plaatsen, kregen de leerlingen zonder druk de kans om in het materiaal te groeien. De positieve benadering, speelse elementen in de les, enthousiasme, duidelijk fysiek voorbeeld, (lichamelijke) betrokkenheid en verrassingselementen vanuit de docent in de les werkten heel stimulerend.

Wat betreft de *inhoud* van de lessen bleek uit de observaties en de videoreflecties dat ritmes meezingen gedurende de les, om de verschillende tonen in de muziek te benadrukken en het polyritmische aspect ervan duidelijk te maken, belangrijk te zijn. Het stimuleren van het inbrengen van eigen verbale ritmische geluiden door de leerlingen leek ook bij te dragen aan een collectief gevoel. De docent gebruikte de hele les door

vocale ritmische geluiden om de ritmes te verduidelijken. Daarbij stimuleerde de docent de leerlingen om hun eigen vocale ritmische geluiden toe te voegen. Op de momenten dat zij die zelf inbrachten, reageerde de docent positief bevestigend. Hierdoor wilden de leerlingen steeds vaker hun eigen geluiden inbrengen en namen zij die ook van elkaar over. Wanneer iedereen samen hetzelfde danst en zingt ontstaat er snel een gezamenlijke binding/collectief gevoel.

Wat betreft de *attitude* bleek uit de observaties en de videoreflecties, dat het voor de collectiviteit en mindset belangrijk is dat de docent aangeeft dat de groep samen in hetzelfde ritme blijft stappen/dansen en naar elkaar blijft kijken. Hierbij wordt er gebruikgemaakt van muziek, ritmes en bewegingen die herkenbaar zijn voor de leerlingen. Ook bleek dat wanneer de docent aansluit op de beleavingswereld van de leerlingen, dus aansluit op hun achtergrond met bij hen bekende muziek en thema's, zij zich erkend voelen. Hierdoor kunnen zij makkelijker intunen op de les, wat een opening geeft om het onbekende te exploreren. Hiervoor moet de docent redelijk snel kunnen inschatten wat de leerlingen nodig hebben en wat de docent nog als extra kan meegeven aan de leerling. De docent zag bijvoorbeeld een leerling het zweet van zijn voorhoofd afvegen en reageerde hierop door het aan te geven en te gebruiken in de volgende danspas die zij in de choreografie toevoegde. De leerlingen moesten erom lachen en deden alle daaropvolgende keren deze nieuwe pas vol passie en vreugde.

Moeilijkheden

Wat betreft de *didactiek* van de lessen, bleek uit de observaties en de videoreflecties dat de basisbeweging die gedurende de hele les naar voren kwam aandacht vergde en om expliciete instructie met het accent op bewegingsuitvoering vroeg. De basisbeweging is op de maat gegrond lopen met een accent

in de torso in verlenging. Bij het verkeerd uitvoeren van de basisbeweging werd deze hoog en met een verkeerd accent in de torso uitgevoerd. En ondanks dat er weinig gesproken wordt in de les (holistische didactiek), moet duidelijk worden gecommuniceerd wat er van de leerlingen wordt verwacht (doelgericht taal inzetten).

Wat betreft de *inhoud* van de lessen, bleek uit de observaties en de videoreflecties dat er meer ruimte gemaakt kon worden voor de ontwikkeling van expressiviteit van de leerlingen binnen de lessen. Er werd in de eerste twee lessen voornamelijk gebruikgemaakt van docentgestuurd onderwijs en er was weinig ruimte voor leerlinggestuurd onderwijs waarin de leerlingen bijvoorbeeld tijd krijgen om zelf danspassen en bewegingen te bedenken.

Wat betreft de *attitude* van de lessen, bleek uit de observaties en de videoreflecties, dat zodra de organisatievorm van de groep binnen de les vrijer wordt, de leerlingen minder ruimtebesef en besef van het collectief hebben. Fysieke endurance en mindset worden met de tijd opgebouwd. Het bleek moeilijk voor de leerlingen om bij deze onderdelen ook in stilte geconcentreerd, gesynchroniseerd en energiek te blijven. Een gesprek hierover in het reflectiemoment na de les, kan hierbij helpen: 'De hoeveelheid energie die je geeft, heeft invloed op de energie van je burens, dus wij dragen samen de verantwoordelijkheid.' En dan kan een beroep worden gedaan op het creëren van een verantwoordelijkheidsgevoel bij de leerlingen. Dit gebeurde na het gesprek dat de docent met de leerlingen hierover voerde. De docent kon toen iedere keer bij lagere inzet van de leerlingen hierop terugkomen. De leerlingen begrepen dit en veranderden hun houding meteen. Daarnaast moest er op momenten met lage concentratie vanuit de leerlingen vroeg in beweging worden overgegaan met verbale begeleiding, in plaats van verbaal proberen de groep bij elkaar te krijgen.

Nieuw kenmerk

Uit de observaties en de videoreflecties van de eerste lessenserie kwam een nieuw subkenmerk naar voren: 'de transculturele houding van de docent'. Met die houding bedoelen wij dat de docent zich open, positief, egalitair, inclusief en onderzoekend opstelt tegenover de leerlingen en een bruggenbouwer kan zijn. Vanuit de observaties en videoreflecties is gebleken dat een open en onderzoekende houding tegenover de leerlingen en een egalitaire en positieve benadering kan leiden tot een gevoel van veiligheid en erkenning bij de leerlingen. Binnen deze houding is het ook gebleken dat het belangrijk is om niet in techniek of in niveaus te denken. Er wordt procesgericht gewerkt, wat een extra mogelijkheid tot het ontwikkelen van de leerlingen geeft.

Voordat we het subkenmerk dat we in de praktijk signaleerden in de tweede lessenserie gingen toepassen, hebben wij dit eerst, net als de andere subkenmerken, vanuit de literatuur onderbouwd.

Theorie over de transculturele houding van de docent

Siebe beschrijft dat jongeren in een grootstedelijke omgeving een hybride culturele identiteit ontwikkelen doordat zij letterlijk opgroeien in een pluriforme omgeving, maar ook toegang hebben tot een veelvoud aan culturen, onder andere door het gebruik van internet. Deze hybride culturele identiteit nemen leerlingen mee de les in, en voor docenten is het belangrijk dat zij rekening houden met en aansluiten bij die identiteit zodat leerlingen zich erkend voelen (Siebe, 2016). Haanstra (2011, p. 13) benadrukt dat "de aansluiting bij de leefwereld bedoeld [is] om betrokkenheid en motivatie te bevorderen en om voorkennis bij leerlingen te activeren waarop voortgebouwd kan worden". Het gaat er daarbij ook om dat de inhoudelijke thema's, (dans) stijlen en uitingvormen (van dans) die leerlingen belangrijk vinden een plaats krijgen in de les. Het aansluiten bij de

hybride culturele identiteit van leerlingen in een grootstedelijke omgeving impliceert dat de docent de dansuitingen en stijlen van de leerlingen herkent en erkent en de lesstof laat aansluiten of vermengt met de inbreng van de leerlingen. Het erkennen en herkennen van de hybride culturele identiteit van leerlingen kan gezien worden als de transculturele houding van de docent.

Docenten die vanuit deze houding werken, kunnen ook als ‘learner’ gezien worden doordat zij van en over hun leerlingen leren (Samuels, 2018). Het mogelijke gevolg is het opheffen van culturele barrières in de les en het verhogen van de behaalde resultaten door het erkennen van de gelijkwaardigheid van de verschillende (culturele) invloeden in een les. Oftewel, de houding van de docent is gebaseerd op egaliteit en herkenning en erkenning van de leerling. De docent wordt gezien als bruggenbouwer door de vermenging en verstrengeling van culturen als vanzelfsprekend te behandelen en vanuit flexibiliteit met open en onderzoekende houding met een positieve benadering te handelen. Dit is van belang, want “studies by numerous scholars, show that students, particularly minority students, do better academically in schools where teachers use culturally responsive teaching than in schools where teachers do not use such a method”, aldus Bassey (2016, p. 5).

Samengevat geven de evaluatie van de eerste lessenserie en theorie de volgende handvatten voor het ontwerpen van danslessen gebaseerd op de ritmisch-dynamische benadering:

ATTITUDE	Transculturele houding van de docent	– Een inclusieve, egalitaire houding met een positieve benadering, waarbij erkenning en herkenning van de leerling leidt tot een succeservaring bij leerlingen. – Bruggenbouwer en flexibele docent met open en onderzoekende houding.
----------	--------------------------------------	---

Aan de hand van de evaluaties op de eerste lessenserie is de ‘transculturele houding van de docent’ als nieuw subkenmerk toegevoegd aan het observatieformulier en de videoreflectie. Ook zijn ‘doelgericht taal inzetten’ bij holistische didactiek en ‘verantwoordelijkheidsgevoel bij de leerlingen creëren’ bij het ontwikkelen van collectiviteit, toegevoegd aan de belangrijke onderdelen van de kenmerken waaruit de ritmisch-dynamische les bestaat. Deze punten zijn meegenomen in het uitvoeren van de tweede lessenserie. Tevens werd als doel gesteld hierbij meer aandacht te besteden aan de expressiviteit van de leerlingen.

EVALUATIECYCLUS 2

Mogelijkheden

Wat betreft de *didactiek* van de lessen, bleek uit de observaties en de videoreflecties dat het gebruik van beeldspraak voor meer begrip en bewustwording van het lichaam bij de leerlingen kan zorgen. De docent gebruikte woorden als ‘zonnestraal’, wat zorgde voor verlenging, en ‘stoer’, wat zorgde voor een hogere toonus. Vanuit beweging (de fysieke ervaring in plaats van verbale uitleg) een choreografie herinneren, zorgt direct voor een goede uitvoering (embodiment). De eerste twee lessen begon de docent vanuit stilstand met het ophalen van de pasjes. De leerlingen waren cognitief bezig met de volgorde en voerden de pasjes in stukjes uit. De derde les begon de docent vanuit beweging. Er werd ritmisch gelopen, om de choreografie op te halen. De leerlingen begonnen vanuit hun fysieke herinnering en gebruikten het totale lichaam (embodiment).

Wat betreft de *inhoud* van de lessen, bleek uit de observaties en de videoreflecties dat er tijdens de les meerdere keren de mogelijkheid gegeven kan worden voor ‘freestyle’ binnen de opdrachten. De kinderen mogen vrij dansen en werken hiermee aan expressiviteit. De docent gaf bijvoorbeeld tijdens de oefeningen de opdracht om acht tellen zelf te bewegen, waardoor ze

binnen de opdracht hun eigen dansidroom konden toevoegen. Het geven van maakopdrachten in tweetallen geeft ook de mogelijkheid om vanuit deze expressiviteit het sociale aspect binnen de les verder te ontwikkelen. De leerlingen voelen zich erkend doordat hiermee ook de mogelijkheid ontstaat om vanuit hun eigen bewegingen verder aan de choreografie te werken.

Wat betreft de *attitude* binnen de lessen, bleek uit de observaties en de videoreflecties, dat bodypercussion als ‘tool’ kan worden gebruikt voor het creëren van een available body. Door het geven van individuele positieve aandacht voelen de leerlingen zich gezien. Terwijl de groep collectief aan het dansen is in de kring, gaf de docent iedere leerling individuele aandacht en communiceerde met de leerlingen door middel van coaching, geluiden en fysieke en non-verbale communicatie. Ook is met betrekking tot endurance en mindset opgemerkt dat de leerlingen na drie keer herhalen van de les, beter overweg kunnen met snelle wisselingen binnen de les. Dit heeft te maken met het verwachtingsmanagement bij leerlingen.

Moeilijkheden

Wat betreft de *didactiek* van de lessen, bleek uit de observaties en de videoreflecties dat het belangrijk en een uitdaging is om bij het corrigeren op ongewenst gedrag ervoor te zorgen dat de collectiviteit van de groep en flow van de les niet verloren gaan. Wanneer er bijvoorbeeld continu individuele aandacht wordt gegeven aan ongewenst gedrag van een leerling kan dit zorgen voor een onderbreking van de les, wat weer leidt tot een onderbreking van de collectieve concentratie van de groep. Wanneer dit gebeurt moet de docent opnieuw beginnen met het opbouwen van de collectiviteit en mindset.

Wat betreft de *inhoud* van de lessen, bleek uit de observaties en de videoreflecties dat de opbouw en verdieping van de oefeningen erg nauw luistert. Er moet een balans worden

gevonden tussen uitdaging en herhaling. Wanneer de aangeboden stof te moeilijk of juist te makkelijk is haken leerlingen af, zoals bijvoorbeeld het moment wanneer de docent veelvuldig en snel het gebruik van polyritme en hiermee ook polycentrisme binnen het lichaam wisselde.

Wat betreft de *attitude* binnen de lessen, bleek uit de observaties en de videoreflecties dat door de moeilijkheidsgraad van de choreografie de leerlingen zich meer met de pasjes bezighouden dan met de belichaming en de collectiviteit. De placering van de leerlingen in de ruimte is van grote invloed op endurance en collectiviteit. De gevraagde energie was gedurende de hele les hoog. Om het endurance aspect echt te kunnen bevatten moet er verschil zijn in de intensiteit van de verschillende oefeningen.

Aanpassingen of aanvullingen kenmerken

Aan de hand van de lessen is op te merken dat een transculturele houding van de docent van essentieel belang is. Dit was te merken aan de open houding en belichaming van de lesstof bij de leerlingen wat mede gecreëerd werd door het uitgaan van het positieve van de leerlingen, het gebruik van de cirkel als basisopstelling en gebruik van voor de leerling bekende bewegingen, muziek en taalgebruik. Hierdoor werd er een brug gebouwd naar de voor de leerlingen onbekende lesstof die zij tot zich konden nemen en belichamen. Verder hebben wij de andere kenmerken kunnen verfijnen. Na de evaluatie van de lessen kwamen wij tot de volgende kenmerken van een ritmisch-dynamische benadering, weergegeven in tabel 9:

TABEL 8: Kenmerken van een ritmisch-dynamische benadering

HOOFDTHEMA	SUBKENMERKEN	GLOBALE BESCHRIJVING KENMERKEN
DIDACTIEK	– Holistische didactiek	– Fysiek in plaats van verbaal – Ongoing – Van bekend naar onbekend – Herhaling – Doelgericht taal inzetten waar nodig
INHOUD	– Polyritmiek en polycentrisme – Expressiviteit	– Simultaan gebruik van meerdere ritmes en initiatiepunten in het lichaam. – Lichaam als totaliteit en in onderdelen ervaren. – Aanspreken en ontwikkelen van het creatief-expressieve vermogen door zowel docentgestuurd als leerlinggestuurd te werken.
ATTITUDE	– Transculturele houding van de docent – Available body	– Een inclusieve, egalitaire houding met een positieve benadering, waarbij erkenning en herkenning van de leerling leidt tot een succeservaring bij leerlingen. – Bruggenbouwer en flexibele docent met open en onderzoekende houding. – Het bevorderen van een lichaam dat klaar is door te werken aan lichaamshouding en dynamic alignment, gronden en interne en externe ruimte. – Somatisch aspect: interoceptief (focus op tuning-in met ritme van het lichaam) en exteroceptief (tuning-in met mensen in de ruimte).

– Endurance en mindset	– Werken aan uithoudingsvermogen en door beroep te doen op het lichaam en hoofd als geheel. – Verwachtingsmanagement. – Variatie in intensiteit van de oefeningen.
– Collectiviteit en dynamische verbinding	– Het groepsgevoel ter bevordering en als uitgangspunt van het behalen van het gewenste resultaat. – Verantwoordelijkheidsgevoel. – Entrainment en vitaliteit.

CONCLUSIE

In dit onderzoek stond de vraag: *Op welke wijze kan de ‘ritmisch-dynamische benadering’ zoals deze wordt toegepast binnen het transculturele dansonderwijs op de opleiding Docent Dans van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten worden beschreven en toegepast in het dansonderwijs in het primair onderwijs?* Hieronder wordt antwoord gegeven op deze vraag en tot slot wordt het onderzoek besproken.

De eerste helft van de vraag – *Op welke wijze kan de ‘ritmisch-dynamische benadering’ zoals deze wordt toegepast binnen het transculturele dansonderwijs op de opleiding Docent Dans van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten worden beschreven worden* – is op basis van interviews in kaart gebracht en verder uitgewerkt aan de hand van literatuur. Vanuit de evaluatie van de lessenseries werd aan de reeds bevonden kenmerken een subkenmerk toegevoegd, namelijk de ‘transculturele houding van de docent’, en zijn de andere subkenmerken verder gespecificeerd.

De kenmerken van een ritmisch-dynamische benadering worden nu als volgt omschreven:

- **Didactiek:** Om een ritmisch-dynamische les te geven moet de les zoveel mogelijk vanuit *holistische didactiek* worden gegeven, waarbij er wordt uitgegaan van fysieke instructie in plaats van verbale instructie, waarbij van bekend naar onbekend wordt gewerkt, er veel wordt herhaald en taal doelgericht wordt ingezet om het gevraagde te specificeren.

- **Inhoud:** Inhoudelijk is het van belang dat er wordt gewerkt vanuit *polyritmiek en polycentrisme*. Dit betekent dat er tijdens de les simultaan gebruik wordt gemaakt van meerdere ritmes en initiatiepunten in het lichaam en dat het lichaam zowel als totaliteit als in onderdelen wordt ervaren. Het aanspreken van het creatief-expressief vermogen en de ontwikkeling van de leerlingen kan niet buiten beschouwing worden gelaten. Hierom moet er een appel worden gedaan op de *expressiviteit* van de leerlingen.
- **Attitude:** Om alle ritmische elementen en nieuwe motorische vaardigheden te leren, moet er met de leerlingen gewerkt worden aan het creëren van een *available body* door het bevorderen van een lichaam dat klaar is om te dansen. Dit kan worden bereikt door te werken aan lichaamshouding en *dynamic alignment*, gronden en interne en externe ruimte. De focus op het eigen lichaam en de collectiviteit binnen de groep zijn daarbij belangrijk. *Collectiviteit en dynamische verbinding* zijn belangrijke subkenmerken van een ritmisch-dynamische les. Het groepsgevoel is hierbij de motor ter bevordering van en het uitgangspunt voor het behalen van het gewenste resultaat. Daarbij is een verantwoordelijkheidsgevoel bij de participanten creëren een sterk middel om het gewenste resultaat te bereiken. Voor een ritmisch-dynamische les is het concept ‘*ongoing*’ en hiermee de ontwikkeling van *de endurance en mindset* van de danser van groot belang. Om dit te bereiken wordt er gewerkt aan het uithoudingsvermogen door de leerlingen aan te spreken op het lichaam en het hoofd als geheel, oftewel het cognitieve en fysieke vermogen, gelijkwaardig aan te spreken. Hierbij zijn verwachtingsmanagement en variatie in intensiteit van de oefeningen belangrijk. Het nieuwe subkenmerk transculturele houding van de docent houdt

in dat de docent een inclusieve, egalitaire houding heeft: de docent is onderdeel van de groep. De docent benadert de leerlingen op een positieve manier. Hierbij leiden erkenning van de leerling en het herkennen van de aangeboden stof voor de leerling tot succeservaringen. Een docent met een transculturele houding is een bruggenbouwer, is flexibel en heeft een open en onderzoekende houding.

Overigens zijn de bevonden kenmerken algemene kenmerken van de ritmisch-dynamische benadering en niet vorm- of stijlgebonden. Daarnaast wordt de ritmisch-dynamische benadering sterk beïnvloed door de docent en de groep die voor hem/haar staat. De ritmisch-dynamische benadering is geen statisch gegeven, maar een benadering die altijd in ontwikkeling is.

De basis van de benadering wordt gevormd door de hierboven beschreven kenmerken. De benadering is gestoeld op ritme en dynamische verbindingen die in de ruimte en tussen de groep ontstaan. Om verschillende ritmische mogelijkheden toe te kunnen laten, dient een available body aanwezig te zijn. De leerling moet beschikbaar en open zijn naar zichzelf en naar de anderen in de ruimte. Door dynamische verbindingen en informatie in het lichaam toe te laten, kan er gespeeld worden met alle mogelijkheden die in het lichaam, de ruimte en de groep bestaan. Dus de bewegingen en het dansidoom die op dat moment samen worden gecreëerd, kunnen altijd door elkaar beïnvloed worden en zijn voor verandering en ontwikkeling vatbaar.

Het volgende deel van de vraag – *Hoe kan de ‘ritmisch dynamische benadering’ binnen het dansonderwijs in primair onderwijs worden toegepast en in hoeverre ervaren docenten moeilijkheden en mogelijkheden daarbij* – werd in de praktijk onderzocht. In dit onderzoek zijn twee lessenseries voor primair onderwijs

ontwikkeld en geëvalueerd op basis van de ritmisch-dynamische benadering.

Mogelijkheden bij de toepassing van de ritmisch-dynamische benadering zijn de didactiek van de lessen, het gebruikmaken van side-coaching, beeldspraak, lang herhalen, zo veel mogelijk fysieke instructie in plaats van verbale instructie en het gezamenlijke creëren van ritme. De opbouw van de les gaat van bekend naar onbekend zodat de leerlingen zonder druk de kans krijgen om te groeien. De positieve benadering, speelse elementen in de les, enthousiasme, een duidelijk fysiek voorbeeld, (lichamelijke) betrokkenheid en verrassingsmomenten vanuit de docent in de les werken heel stimulerend.

Wat betreft de inhoud van de lessen is het belangrijk om het polyritmische aspect van de les duidelijk te benadrukken door onder andere het stimuleren van het inbrengen van eigen verbale ritmische geluiden door de leerlingen. Dit kan leiden tot een collectief groepsgevoel. Daarnaast is het belangrijk om binnen de les meerdere keren de mogelijkheid te creëren voor het ontwikkelen van het creatief-expressieve vermogen, het sociale aspect en erkenning.

Wat betreft de attitude, is het belangrijk om als docent een transculturele houding aan te nemen en de leerlingen herhaaldelijk aan te spreken op de kracht van collectiviteit, synchronisatie en mindset. Tools voor het ontwikkelen van een available body zijn bodypercussion en meezingen in de les. Het fysieke uithoudingsvermogen wordt met behulp van herhaling en gewenning opgebouwd. Inspelen op de verwachting van de leerlingen kan hierbij helpen (verwachtingsmanagement).

De moeilijkheden die aan het licht kwamen bij de toepassing van de ritmisch-dynamische benadering wat betreft de didactiek van de lessen, de basis van het dansidoom en de expliciete

instructie met het accent op bewegingsuitvoering worden hier kort toegelicht. Ondanks de holistische didactiek, moet taal doelgericht in worden gezet. Individuele feedback moet niet ten koste gaan van de collectiviteit van de groep. In de lessen, moet er voldoende ruimte worden ingebouwd voor de creatief-expressieve ontwikkeling van de leerlingen. De opbouw en verdieping van de oefeningen luistert erg nauw.

Wat betreft de attitude van de lessen, kan het veranderen van de organisatievormen binnen de les een negatieve invloed hebben op de collectiviteit en mindset. Deze moet duidelijk begeleid worden in zowel lichaamstaal als doelgericht taalgebruik. Ook de moeilijkheidsgraad van de les kan een negatief effect hebben op de belichaming en de collectiviteit. Het al dan niet gebruiken van muziek heeft grote invloed op het gedrag van de leerlingen wat betreft fysiek uithoudingsvermogen, inleving, concentratie en synchronisatie. Fysiek uithoudingsvermogen wordt met de tijd opgebouwd. Om het endurance aspect echt te kunnen bevatten moet er verschil zijn in intensiteit van de oefeningen. Het aanspreken van het verantwoordelijkheidsgevoel bij de leerlingen kan een positief effect hebben op hun 'mindset', wat weer door kan werken op het fysieke uithoudingsvermogen.

Een discussiepunt voor dit onderzoek is dat het verloop van een les altijd afhankelijk is van de leerlingen met wie er wordt gewerkt. Variabelen hierin zijn onder andere duur van de lessenreeks, startniveau, interesse en leerhouding van de leerling en docent. Ook demografische en geografische variabelen zijn van invloed. Iedere docent zal dan ook andere mogelijkheden en moeilijkheden tegenkomen. Verder kan de transculturele inhoud van de les bereikt worden wanneer er ruimte wordt gecreëerd om vanuit expressiviteit van de leerlingen een gezamenlijk dansidoom te creëren. Hiervoor is echter tijd nodig, dit impliceert een langere lessenserie. Wanneer er in een korte

lessenserie gebruik wordt gemaakt van bewegingen van de leerlingen zorgt dit voor erkenning van de leerling, want de leerling voelt zich gezien. De duur van een lessenreeks heeft invloed op de inhoud en behaalde resultaten. Vanzelfsprekend zal iedere docent vanuit zijn expertise het meeste uit zijn leerlingen willen halen. Aspecten zoals het creëren van een available body en het vergroten van het uithoudingsvermogen worden met de tijd opgebouwd. De mate van ontwikkeling hiervan zal de mindset beïnvloeden, en hiermee het beheersen van de aangeboden stof.

Een ander discussiepunt is dat het toepassen van deze benadering niet ten koste moet gaan van de verdieping van begrip en uiteindelijke uitvoering van het dansidoom of de techniek. Wanneer er net begonnen wordt met het geven van een ritmisch-dynamische les in het primair onderwijs is het helemaal correct uitvoeren van het dansidoom niet het belangrijkste doel. Dit volgt op natuurlijke wijze nadat de leerlingen gewend zijn geraakt aan de manier van werken. Tegelijkertijd kan de individuele ontwikkeling, als gevolg van het collectief werken, worden gevormd. Wel is het vanaf het begin belangrijk dat de leerlingen een fysieke ervaring hebben en dat zij hierna worden uitgedaagd en gecorrigeerd. De docent moet niet vergeten dat het belangrijk is dat leerlingen tijdens het herhalen van een beweging nieuw motorisch gedrag leren en daardoor een dansidoom aanleren.

REFERENTIES

- Acogny, G. (1994). *African dance*. Berlijn, Duitsland: Kunsterverlag Weingarten.
- Acogny, P. (2018). *Research proposal educational development*. Amsterdam, Nederland: Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten.
- Aronica, L. & Robinson, S.K. (2018). Why dance is just as important as math in school. In IDEAS.TED.COM, Geraadpleegd van <https://ideas.ted.com/why-dance-is-just-as-important-as-math-in-school/>
- Bassey, M.O. (2016). Culturally responsive teaching: Implications for educational justice. *Education in Science*, 6(4), 1-6.
- Bergman, V. (2003). *Dans in samenhang: Een flexibele methodiek*. Utrecht, Nederland: De Kunstconnectie.
- Bremmer, M. (2015). The role of the teacher's body in music education: Pedagogical content knowledge viewed from an embodied cognition perspective. In: S. Schonmann (Ed.), *International Yearbook for Research in Arts Education*, Vol. 3 (pp. 48-53). Münster, Duitsland: Waxmann.
- Côté-Laurence, P. (2000). The role of rhythm in ballet training. *Research in Dance Education*, 1(2), 173-191
- Dixon Gottschild, B. (2002). Crossroads, continuities, and contradiction: The Afro-Euro-Caribbean triangel. In Sloat, S. (Ed.). (2002), *Caribbean dance from abakuá to zouk: how movement shapes identity* (pp. 4-9). Gainesville, FL: University Press of Florida.
- Fry, M.D. & Gano-Overway, L.A. (2010). Exploring the contribution of the caring climate to the youth sport experience. *Journal of Applied Sport Psychology*, 22(3), 294-304.

- Haanstra, F. (2011). Authentieke kunsteducatie: een stand van zaken. In Authentieke Kunsteducatie, Cultuur + Educatie, 31 (p. 8-36). Utrecht, Nederland: Cultuurnetwerk
- Katan-Schmid, E. (2016). *Embodied philosophy in dance: Gaga and Ohad Naharin's movement research*. London, UK: Palgrave Macmillan.
- Levin, B.B., & Rock, T.T. (2003). The effects of collaborative action research on preservice and inservice teacher partners in professional development school. *Journal of Teacher Education*, 54, 135-149.
- Maletic, V. (1987). *Body – space – expression: The development of Rudolf Laban's movement and dance concepts*. Berlijn, Duitsland: Mouton de Gruyter.
- Miura, A., Fujii, S., Yamamoto, Y., & Kudo, K. (2015). Motor control of rhythmic dance from a dynamical systems perspective: A review. *Journal of Dance Medicine & Science*, 19(1), 11-21.
- Moore, C. & Yamamoto, K. (2012). *Beyond words: Movement observation and analysis* (2e druk). New York, NY: Routledge.
- Preston-Dunlop, V. (Ed) (1995). *Dance words*. Chur, Switzerland: Harwood Academic Publishers.
- Pacherie, E. (2011). The phenomenology of joint action: Self-agency versus joint-agency. In Seemann, A. (Ed). *Joint attention: New developments in psychology, philosophy of mind, and social neuroscience* (pp. 343–89). Cambridge, MA: MIT press.
- Samuels, A.J. (2018). Exploring culturally responsive pedagogy: Teachers' perspectives on fostering equitable and inclusive classrooms. *SRATE Journal* 27(1), 22-30.
- Saraber, L. (2006). *Meervoud als mentaliteit: Cultureel divers dansvakonderwijs*. Amsterdam, Nederland: Lectoraat Kunst- en Cultuureducatie.
- Siebe, L. (2016). Verbinden door dans: Authentieke kunsteducatie

- in een transculturele context. In T. Groenendijk en F. Haanstra (Red.), *Thuis Kunst: Onderzoeken naar informele kunstactiviteiten in relatie tot formele kunsteducatie*, (pp. 61-68). Amsterdam: Lectoraat Kunst- en Cultuureducatie.
- Stern, D.N. (2010). *Forms of vitality: Exploring dynamic experience in psychology, the arts, psychotherapy, and development*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Tripp, T.R. & Rich, P.J (2012). The influence of video analysis on the process of teacher change. *Teaching and Teacher Education* 28, 728-739.
- Visker, R. (2006). Transculturele vibraties. *Etcetera*, 106, 5-13.
- Waterhouse, E. (2018) In-Sync. Entrainment in dance. In: B. Bläsing, M. Puttke, & T. Schack (Eds.). (2018). *The neurocognition of dance: Mind, movement and motor skills*. New York, NY: Routledge.
- Willette, E. (2012). *The Africanist aesthetic in American dance forms*. Geraadpleegd van <https://sophia.smith.edu/blog/danceglobalization/2012/04/13/the-africanist-aesthetic-in-american-dance-forms/>●

BIJLAGE 1

Procedure semi-gestructureerd interview and schema vragenlijst

INSTRUCTIE SEMI-GESTRUCTUREERD INTERVIEW

Wij nemen vandaag een interview bij jullie af met het doel om de definitie en kenmerken van de ritmisch-dynamische benadering in kaart te brengen. Het gaat daarbij om eerst ritmisch-dynamische benadering te definiëren en om stappen te maken om dit toe te kunnen passen in het po. In dit interview gaat het er vooral om dat jullie jullie eigen ideeën en kennis over deze onderwerpen inbrengen. We hebben wel een aantal vragen dat wij jullie willen stellen maar we zullen voornamelijk vragen stellen ter verduidelijking van wat jullie vertellen. Dit interview wordt opgenomen en later woord voor woord uitgeschreven zodat wij het kunnen analyseren voor ons onderzoek. Het interview zal ongeveer één uur duren. Hebben jullie nog vragen?

OPENINGSVRAAG

Categorie definitie

Wat is volgens jullie de definitie van de ritmisch-dynamische benadering zoals die wordt toegepast binnen het transcultureel onderwijs van de opleiding Docent Dans op de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten?

Subvragen (optioneel):

- wat is jullie definitie van ritme?
- wat is jullie definitie van een dynamische verbinding binnen een lessituatie?

CATEGORIE

Ritmisch-dynamische benadering en kenmerken

Vraag:

Wat zijn volgens jullie de kenmerken van de ritmisch-dynamische benadering?

CATEGORIE

Ritmisch-dynamische benadering en didactiek

Vraag:

Hoe zou je deze kenmerken gebruiken bij het vormgeven van een ritmisch-dynamische dansles binnen het po?

CATEGORIE

Ritmisch-dynamische benadering en praktische toepassing

Vraag:

Welke mogelijkheden en moeilijkheden kan dit voor zowel de leerlingen als de docent volgens jullie opleveren?

CATEGORIE

Waarde gebruik ritmisch-dynamische benadering binnen de transculturele danspedagogiek

Vraag:

Wat is de toegevoegde waarde van de ritmisch-dynamische benadering binnen de transculturele pedagogiek van de Docent Dans opleiding?

BIJLAGE 2

LESONTWERP Basisschool Crescendo lessenreeks 1

17, 18 en 23 mei 2018 – 12.30 tot 14.00 uur

Ise An Verstegen geeft deze drie lessen

Faizah Grootens filmt en observeert

WAT LEREN DE LEERLINGEN?

Het gebruiken van de wervelkolom, bouncen, grounden.

DOELSTELLINGEN LEERLINGEN

- Aan het einde van de lessenreeks kunnen de leerlingen gezamenlijk verschillende ritmes belichamen (Kenmerken: dynamische verbinding, available body, polyritmiek en polycentrisme).
- Aan het einde van de lessenreeks hebben de leerlingen elk en in samenwerking met een klasgenoot, een eigen beweging aan de choreografie toegevoegd vanuit de aangeboden lesstof (Kenmerk: expressiviteit).
- Aan het eind van de lessenreeks kunnen de leerlingen de les zonder onderbreking van beweging en betrokkenheid volhouden (Kenmerken: endurance en mindset en collectiviteit).

LESSENREEKS 1

Principes benoemen en definitie duidelijk maken/laten begrijpen. De hele les wordt zoveel mogelijk holistisch gegeven

ONDERDEEL	WERKVORM	WAT	DOEL	DUUR
INLOOP	<i>Ruimte</i>		Wennen aan ruimte	5 min
INTRO-DUCTIE	<i>Kring - grond</i>	Voorstellen. Korte uitleg lesinhoud, onderzoek, functie aanwezige personen, afspraken/regels. – Reeks van drie lessen – Persoonlijke dansstijl – Opnames en observaties t.b.v. eigen – Onderzoek Regels: – Hard meedoen – Nooit stoppen – Luisteren – We zijn er om te leren, dus gaan het proberen en vooral op jezelf letten – Vragen onthouden voor als wij zijn gestopt met dansen – WC in de pauze	Kennismaking en introductie mindset en het holistisch lesgeven.	
PRE WARM-UP	<i>Kring - grond</i>	– Warm wrijven – Handen schudden – Wervelkolom – Armen-spel reactie	Getting into body, jezelf aanraken en je lichaam voelen, wervelkolom warm maken, creating available body.	

ONDERDEEL	WERKVORM	WAT	DOEL	DUUR
PRE WARM-UP	<i>Kring - staand</i>	– Bounce – Zon/maan – Door de ruimte: zon/maan	Repetition/growing into. Collectiviteit. Ritme introduceren, wervelkolom touch en mobiliteit-ruimte in torso creëren. Samen dansen als één lichaam.	
WARM-UP	<i>Kring - staand</i>	Terug naar kring - Samen stappen met zon en maan in beweging → Vertellen dat we samen zijn, samen op het ritme, elkaar ondersteunen in energie	Repetition/ growing into. Entrainment en synchronisatie.	
WARM-UP	<i>Kring - staand Muziek</i>	Muziek – Stepping – Variaties in polyritmische beweging – Gebaseerd op lopen gebruikmakend van de wervelkolom - opgebouwd van simpel naar complex – Herhaling – Herhaling met toevoeging van ander – Ruimtegebruik	Endurance. Repetition/growing into. Entrainment en synchronisatie.	

ONDERDEEL	WERKVORM	WAT	DOEL	DUUR
CONCENTRATIE	<i>Kring - staand Muziek</i>	Ritme-stap-klap oefening: – Stap naar voren klap - stap naar achter klap - twee stappen naar voor klap - twee stappen naar achter klap... drie... etc.	Synchronisatie, concentratie, spelelement.	
GROND	<i>In de hele ruimte</i>	– Maanloop – Piler	Andere initiatie (afzet - apuis) waardoor het gebruik van de wervelkolom wordt aangepast.	
PAUZE				
DIAGONAAL/ OVERSTEEK		Vanuit één diagonaal – Herhalen loop – Bewegingen aanbieden door henzelf - één voorop met eigen beweging, rest volgt, één sluit achteraan. Nummer twee eigen beweging, rest volgt etc. – Nog aantal bewegingen vanuit komende choreografie aanbieden	Eigen inbreng, herhaling, growing into, verplaatsing en grote bewegingen/belichaming, verandering in ritme.	

ONDERDEEL	WERKVORM	WAT	DOEL	DUUR
CHOREO- GRAFIE	<i>Klassikale opstelling en kring</i>	– Bestaande uit bewegingen uit de les en van de leerlingen – Toevoeging: Ter plekke gemaakte dans door in een kring één beweging per persoon toe te voegen (herhalen om te kunnen onthouden) Les 2/3: in tweetalen één keer acht maken	Plezier, eigen inbreng, belichaming, terugkoppeling.	
COOLING DOWN	<i>Kring - staand</i>	Terug naar de loop, wervelkolom, herhaling, vertraging.	Samenkomen, lichaam tot rust brengen.	
NAGESPREK	<i>Kring - zittend</i>	Voor iedere vraag minstens vijf kinderen die antwoord geven.	Reflectie	

BIJLAGE 3

LESONTWERP Basisschool Crescendo lessenreeks 2

6, 7 en 13 juni 2018 – 12.30 tot 14.00 uur

Faizah Grootens geeft deze drie lessen.

Ise An Verstegen filmt en observeert.

WAT LEREN DE LEERLINGEN?

Het gebruiken van de wervelkolom, en meer mobiliteit creëren in torso.

DOELSTELLINGEN LEERLINGEN

- Aan het einde van de lessenreeks kunnen de leerlingen gezamenlijk verschillende ritmes belichamen (Kenmerken: collectiviteit en dynamische verbinding en polyritmiek)
- Aan het einde van de lessenreeks hebben de leerlingen meer bewustzijn en mobiliteit in hun torso (Kenmerken: available body en polyritmiek en polycentrisme)
- Aan het einde van de lessenreeks hebben de leerlingen elk en in samenwerking met een klasgenoot, een eigen korte frase aan de choreografie toegevoegd (Kenmerk: expressiviteit)
- Aan het einde van de lessenreeks kunnen de leerlingen de les zonder onderbreking van beweging en betrokkenheid volhouden (Kenmerken: endurance en mindset)

LESSENREEKS 2

Principes benoemen

De hele les wordt zoveel mogelijk holistisch gegeven

ONDERDEEL	WERKVORM	WAT	DOEL	DUUR
INLOOP	<i>Ruimte</i>	– Wennen aan ruimte – klaarmaken		5 min
INTRO-DUCTIE	<i>Kring - grond</i>	Voorstellen. Korte uitleg lesinhoud, onderzoek, functie aanwezige personen en afspraken/ regels. – Reeks van drie lessen – Persoonlijke dansstijl geïnspireerd op Caribbean Contemporary – Opnames en observaties t.b.v. eigen onderzoek Regels: – Hard meedoen, praten met je lichaam en niet met je mond – Nooit stoppen – Luisteren – We zijn er om te leren, dus gaan het proberen en we letten vooral op onszelf – Vragen onthouden voor als wij zijn gestopt met dansen – WC in de pauze	Kennismaking	5 min

ONDERDEEL	WERKVORM	WAT	DOEL	DUUR
PRE WARM-UP	<i>Kring - grond</i>	– Lichaam warm wrijven: Bij wervelkolom een paar keer rug wrijven (bol) en borst wrijven (hol) – Handen schudden – Wervelkolom opwarmen – Armen-spel reactie – acht klappen (twee vloer, twee benen, twee schouders, twee in de lucht) – Hurken en van beneden naar boven klappen op lichaam tot staand	Getting into body, jezelf aanraken en je lichaam voelen, wervelkolom warm maken.	5 min
WARM-UP	<i>Kring - staand</i> <i>Muziek aan</i>	– Pelvis en knieën accent naar beneden – Werken aan de verlenging staand en houding ervan. Wrijf op borst, open zonnestrallen. Begin met basisstappen. <i>Vertellen dat we samen muziek maken met onze stappen</i>	Basisritme introduceren Algehele lichaams-opwarming Samen dansen als één lichaam	5 min

ONDERDEEL	WERKVORM	WAT	DOEL	DUUR
CONT. WARM-UP		Cuban Folklore opwarming – Basisstappen op plek (met verlen- ging in borst) – Acht stappen naar voren en terug, een paar keer herhalen – Stap zij - sluit bij – Schouder-rol-drop naar achter – Met schouderrol acht stappen naar voren en terug In het stappen, per persoon naam zeggen met eigen beweging die iedereen meedoet.		
WARM-UP	<i>Kring - staand</i> <i>Buiten kring en één binnen kring</i>	Isolaties – Borst, buik, heup (voor en center + [heup] achter en center) – Borst, buik, heup (cirkels) – Alles van langzaam naar sneller Contract-release en shake oefening – Contractions in verschillende tempi – Undulations – Tremble en Shake	Mobiliteit wervelkolom, ruimte creëren in torso Kennismaken met de principes van mijn dansidroom	7 min

ONDERDEEL	WERKVORM	WAT	DOEL	DUUR
WARM-UP	<i>Twee kringen - staand Muziek</i>	Vertellen dat we samen zijn, samen op het ritme, elkaar ondersteunen in energie Shake-coördinatie oefening: – Begin met shake alles als Speedy Gonzalez – Shake schouders met stappen – Variatie met armen erbij (trommel voor en shake achter. Armen geflexd voorlangs, moe-slenter en lang-trots, macarena) – Eindig met eigen gekke shake Shake-foot-pushes-plié oefening <i>Zing “ta ta” mee</i> – Touch en terug in parallel – Shake: touch voor, zij, achter – Shake: Rechts, links en croix – Rechts en links en croix (neutraal) – Rechts en links en croix met pulse	Gebruik van principes en polycenters	11 min

ONDERDEEL	WERKVORM	WAT	DOEL	DUUR
CONCENTRATIE OEFENING	<i>Eén kring - staand Muziek</i> <i>Verspreiden in de zaal</i>	Ritme-stap-klap oefening: Stap naar voren klap - stap naar achter klap twee stappen naar voren klap - twee stappen naar achter klap drie... etc. Flashmob cricket cricket danscombinatie	Spelelement Concentratie	10 min
VERPLAATSING	<i>Van achter naar voren</i> <i>Door de hele ruimte</i>	Van achter naar voren verplaatsen: – Shake stap - sluit bij – Drop shoulder back stap zij - touch voor – Drop shoulder stap ver - sluit bij – Drop shoulder stap - sluit bij - kijk naar rechts - terug en daarna met kijk naar links terug (meer hiphop slide) Eventueel Bananeira danscombinatie	Gebruikmaken van polariteiten (uitbouw basisstap) en verplaatsing	4 min
PAUZE				

ONDERDEEL	WERKVORM	WAT	DOEL	DUUR
DIAGONAAL / OVERSTEEK		Verskillende bewegingen uit de diagonaal – Docent doet één beweging en de rest volgt – Bewegingen aangeboden door kids zelf - één voorop met eigen beweging, de rest volgt, één sluit achteraan. Nummer twee eigen beweging, rest volgt etc. – Nog een aantal bewegingen uit komende choreografie aanbieden	Verplaatsing en grote bewegingen/ belichaming Verandering in ritme	10 min
CHOREO	<i>Klassikale opstelling en kring</i>	Choreo African scream: Danscombinatie bestaande uit bewegingen uit de les en van de leerlingen Toevoeging: Les 1: Ter plekke gemaakte dans door in een kring één beweging per persoon toe te voegen (herhalen om te kunnen onthouden) Les 2/3: in tweetallen één keer acht maken	Plezier Belichaming Terugkoppeling Eigen inbreng	20 min

ONDERDEEL	WERKVORM	WAT	DOEL	DUUR
COOLING DOWN	<i>Kring - staand</i>	Cooling down: – Terug naar de kring met basisstap – Bouw af lopen tot stilstaand – Adem in met armen omhoog en drop armen laag – Wrijven in handen – Elkaars handen vastpakken – Wave doorgeven – Armen omhoog, drop en ga zitten	Samenkomen, lichaam tot rust brengen.	5 min
NAGESPREK	<i>Kring - zittend</i>	Voor iedere vraag minstens drie kinderen die antwoord geven.	Reflectie	5 min

BIJLAGE 4

KENMERKEN LESSENSERIE ISE AN VERSTEGEN

Invalshoek: Technique Germaine Acogny
(Afrikaans Modern)

- Tremblement/ondulation/endoiment
- Posture
- Bouncing
- Grounding
- Relatie kinesphere – dynamosphere

KENMERKEN LESSENSERIE FAIZAH GROOTENS

Invalshoek: Caribbean Contemporary

- Ondulation
- Posture (projecting horizontally and length in body)
- Grounding
- Use of ultimate kinesphere, Relatie
- kinesphere – dynamosphere
- Pelvis is where three dimensionality meet

Tremblement/Shake: Tremblement is het schudden van een deel van de romp, geïnitieerd door een of meerdere van de drie bovenste centers: hoofd, borst/sternum, bekken (Acogny, 1994).

Ondulation: Golfbeweging, in dit geval van de wervelkolom. De beweging kan op verschillende punten in het bovenlichaam worden gestart en kan wel of geen uitvloeiende beweging naar de extremiteiten hebben.

Endoiment: Endoiment is een beweging specifiek voor de techniek Germaine Acogny. De term is bedacht door oud-president

Senghor om een beweging van de wervelkolom te beschrijven. Hierbij lijkt het alsof de wervelkolom horizontaal heen en weer beweegt (pulse) maar worden er achtjes beschreven (Acogny, 1994).

Posture: Lichaamshouding en gebruik van driedimensionale verlenging binnen de verschillende houdingen.

Bouncing: Dit is het ritmisch bewegen vanuit een center van het lichaam.

Grounding: Grounding, ook wel gronden of aarden, is een staat van het lichaam waarin het gewicht van het bekken via de voeten in de grond ‘valt’, terwijl tegelijkertijd de voeten afduwen van de grond en zorgen voor verlenging via de wervelkolom tot aan de kruin. Dit zorgt voor een stevig gegrond fundament van het lichaam.

Kinesphere: De zichtbare beweging van het lichaam van plek naar plek gebeurt in wat Laban noemt de kinesphere: “Personal space (kinesphere); The area of space reachable without taking a step” (Moore & Yamamoto, 2012).

Dynamosphere: Volgens Laban is dynamosphere de ruimte waarin de dynamische acties plaatsvinden (Maletic, 1987). Dit heeft te maken met hoe je je lichaam beweegt, ook wel bewegingskwaliteiten en dynamiek genoemd.

BIJLAGE 5

Letterlijke citaten voor verwerking in onderzoeksverslag

DE KENMERKEN VAN DE RITMISCH-DYNAMISCHE BENADERING		CITATEN TER BESCHRIJVING KENMERKEN PER SUBKENMERK
KENMERK		Voorbeeld
DIDACTIEK	HOLISME	KD1: KD4: “fysicaliteit in plaats van verbaliteit, het is proprioceptisch bevorderend.” KD3: KD3: KD4:
INHOUD	POLYRITMIEK EN POLYCEN-TRISME	KD1: KD1: KD1: “Yes, [...] it has to be polyrhythmic to make sense. We have different centers interacting all the time. For me it doesn't make sense to say we only have one center. There are many centers interacting with each other. The body is moving in a holistic way, whole body is in tune. When doing isolations, the whole body is into it. Polyrhythm is filling the gaps, the silence. Many times musicians, in order to know what they are playing, they need to see dancers dancing to the rhythm. It is an embodiment of the rhythm.” KD1: “Understanding the different centers is answering the different rhythms. So every center can react to a different rhythm.” KD4: KD3: KD3: KD3: KD2: KD2: II: KD4: KD2: II: KD4: KD2:

KENMERK		Voorbeeld
CONT. INHOUD	EXPRESSIVITEIT	KD4: KD4: KD4: KD4: KD2: “En dat moet steeds afgewisseld worden dus die verbeelding, de associaties moeten een plek krijgen. Ook in de bovenbouw. Zij kunnen wat meer ritmisch-dynamisch zeg maar trainen, maar verlies je creatief-expressieve manier van werken, dan verlies je ook het kind, weet je. [KD4 knikt overtuigd mee] En wat bedoel ik daarmee. Je verliest de ontwikkeling wat binnen het brein ook plaatsvindt. En wat daar terugkomt in het lijf. Dat is absoluut noodzakelijk en het kan. Ik weet gewoon dat dat zo is, maar je moet heel snel kunnen schakelen.” KD4: KD2: II: KD2: II:
ATTITUDE	AVAILABLE BODY	KD1: KD1: KD1: “Put exercises to let them understand the complexity of things [...] You help to awake a consciousness of how the body is with time but also to the space. The internal and external space [...] Internal: feeling and exploring to construct inner landscape but also how to project close to or outside the body, which is also another way to connect with other dancers in the space.” KD2: KD4: KD2: KD4: KD3:

KENMERK		Voorbeeld
CONT. ATTITUDE	ENDURANCE EN MINDSET	KD1: “The most important thing is the mindset. Do you want to be here, are you available for any experience to come? How to create this: basically to ask them to starting to focus. Build your grounding, the roots. Allowing your hips to drop, feeling your head light to connect to the sky.” KD3: KD4: KD3: KD4: KD3: KD4: KD3: KD4: KD3: KD2: KD4: KD2: KD4:
	COLLECTI- VITEIT EN DYNAMISCHE VERBINDING	KD1: KD1: KD1: KD1: KD3: KD3: “vormgeven van een RD dansles in het po. Ik heb daarover gezegd; van nou, dat de collectiviteit en het tuning-in op elkaar daarin heel belangrijk is, dus vooral onderlinge dynamiek. Maar ook het intunen op het eigen lichaam.” KD3: KD2: KD3: KD4: KD3: KD4: KD3: KD4: KD3: KD4: KD3:

DIDACTIEK EN TOEPASSING RITMISCH-DYNAMISCHE BENADERING	CITATEN TER BESCHRIJVING KENMERKEN
KENMERK	Voorbeeld
MOGELIJKHEDEN EN MOEILIJKHEDEN	KD1: KD1: KD1: “Create an available body from the beginning of the class.” KD2: KD2: KD4: KD2: KD4: KD3: KD4: “En je moet dus ook redelijk snel kunnen inschatten wat jij denkt dat de leerlingen nodig hebben, weet je wel, en dat je wel aansluit bij hun ontwikkelingsniveau. Maar los daarvan kan je daar ook bovenop iets heel goed inschatten wat jij nog als extra kan meegeven aan zo’n leerling. Om die ontwikkeling weer extra te gaan bevorderen.” KD4: KD4: KD3: KD2: KD2:

DE TOEGEVOEGDE WAARDE	CITATEN
	KD3: KD4: KD2: KD4: “En ook de toegevoegde waarde is de laagdrempeligheid.” KD2: “Want je staat al open voor de verschillende culturen, die verschillende lichamen, die verschillende achtergronden. En daar, als docent, kan je iets mee. Dus binnen die transculturele waarden open je een wereld voor jezelf en voor die ander waar je voorstaat, waar je mee in aanraking komt. En dat veroorzaakt weer dat die persoon in jouw les staat, daar ook weer anders over nadenkt en anders mee omgaat.” KD4: “Dat is ook een toegevoegde waarde, een open en onderzoekende attitude.” KD1:

BIJLAGE 6

Evaluatiecyclus 1: Analyse lessenreeks 1

OVERZICHT MOGELIJKHEDEN TEN AANZIEN VAN DE RITMISCH-DYNAMISCHE BENADERING:

- De docent staat bij de deur om even alle leerlingen een hand te geven en persoonlijk contact met ze te maken. Dit bevordert snel het persoonlijk contact wat belangrijk is in transcultureel dansonderwijs.
- De docent vertelt aan het begin van de les wat behandeld gaat worden, zodat de leerlingen weten wat te verwachten. De docent zet verbale instructie daarmee gericht in.
- De docent is positief en toegankelijk naar de leerlingen toe, en sleept de leerlingen mee in haar energie. Ze vertrouwt in stimulerend optreden om de leerlingen met haar mee te nemen, mede door overtuigingskracht in lichaam en houding. De positieve benadering, speelse elementen in de les, cyclisch repetitieve benadering, enthousiasme, duidelijk fysiek voorbeeld, (lichamelijke) betrokkenheid en verrassingselementen in de les werken heel stimulerend.
- De les bouwt heel erg op ritme en dan met name het gezamenlijk maken van muziek met het lichaam. Het stappen, samen geluid maken met het lichaam door te stampen, zit er de hele les in en dit sluit aan op de ritmes die de leerlingen kennen. Ook wordt er gebruikgemaakt van muziek en ritmes die herkenbaar zijn voor de leerlingen. De docent werkt ook vanuit twee principes (bewegingen in het lichaam); het ‘zon-principe’ en ‘maan-principe’. Ze gebruikt de mogelijkheid om deze twee principes/ bewegingen verder uit te bouwen/ ontwikkelen gedurende de hele les. Dus ze begint vanuit het bekende en bouwt verder

door naar het onbekende.

- Er wordt weinig gesproken maar vooral gebruikgemaakt van side-coaching waardoor de les ongoing is.
- De begeleidende docent van groep 7 geeft als feedback dat zij het heel goed vindt dat de hele les aaneengesloten was. De opbouw is heel duidelijk en het vloeyde heel goed in elkaar over. Ook vindt ze dat de leerlingen heel goed meededen.

OVERZICHT MOEILIKHEDEN TEN AANZIEN VAN DE RITMISCH-DYNAMISCHE BENADERING

- De organisatie van de compositie van de groep in de les, bijvoorbeeld bewegen op de diagonaal, loopt niet altijd even soepel. Ondanks de non-verbale didactiek, moet hierover dus duidelijker gecommuniceerd worden en beter uitgelegd worden wat er van de leerlingen wordt verwacht. Verbale instructie zou een functie kunnen hebben op specifieke momenten in de les.
- Voor sommige leerlingen is het nog moeilijk om op het ritme te blijven stappen. De basisstap is belangrijk, hier kan meer aandacht aan gegeven worden.
- Sommige leerlingen zijn zo door het dansen zelf in beslag genomen dat zij vergeten dat het dansen om een collectief gebeuren ging. Ook hier: expliciet het collectieve dansen benoemen.

HOOFD-KENMERK	SUB-KENMERKEN	Verbeteringen
DIDACTIEK	Holistische didactiek	Langer de basisstap herhalen, om iedereen te synchroniseren. Pas als iedereen synchroon beweegt, verder uitbouwen met een moeilijkere stap of met het toevoegen van armen coördinatie.
INHOUD	Polyritmiek en polycentrisme	Verduidelijking van de polycenters en -ritmes in het lichaam, bijvoorbeeld benen in de basis beat en torso in de double bounce.
	Expressiviteit	-
ATTITUDE	Available body	Wervelkolom meer gebruiken op de grond voor pre warm-up, omdat die de hele les aangesproken wordt.
	Endurance en mindset	-
	Collectiviteit en dynamische verbinding	Choreografie aan het einde van de les vaker doen, zodat de leerlingen er eerst cognitief in kunnen groeien (de volgorde weten) om er vervolgens dieper in te kunnen gaan om het te belichamen van de dans en het plezier langer te ervaren. Dat momentje van 'we-agency' (geluk dat het samen goed gaat) weer proberen te krijgen. Dit vooral omdat de leerlingen het zo leuk vonden.
EEN NIEUW 'KENMERK' ONTDEKT DAT VOLGENS ONS BIJ DE RITMISCH-DYNAMISCHE BENADERING HOORT?	Doelgericht taal inzetten	– Begin van de les vertellen wat er gaat gebeuren zodat de leerlingen weten wat ze kunnen verwachten. – Vaker benoemen hoe wij samen dansen: wij maken contact met elkaar zonder elkaar aan te raken (dynamische verbinding). – In de reflectie een moment nemen om goed de zon- en de maanprincipes uit te leggen terwijl de groep kijkt. Dus een terugkoppeling met extra uitleg, terwijl de docent het voordoet. – Vaker verbaal muzikale ritmes begeleiden.
	Transculturele houding docent	– De docent is positief en toegankelijk naar de leerlingen toe, mede door overtuigingskracht in lichaam en houding.

Evaluatie na les 2

Evaluatie les 2 op basis van de observaties en videoreflectie.

MOGELIJKHEDEN TEN AANZIEN VAN DE RITMISCH-DYNAMISCHE BENADERING:

- De docent begint de les weer in een kring en gaf de leerlingen een moment om wat te vertellen en te 'landen' in de ruimte en groep. Daarna maakt ze de leerlingen duidelijk dat de kring telkens terugkomt om elkaar aan te voelen en echt samen te dansen. Daarbij is het belangrijk dat de groep samen in hetzelfde ritme blijft stappen/ dansen en naar elkaar blijft kijken.
- De docent geeft ook een nieuwe regel naar aanleiding van les 1; "We praten/ dansen met ons lichaam en niet met onze monden." Ze komt daar tijdens de les vaak op terug.
- De docent geeft duidelijke kaders aan in relatie tot gedrag en mindset van studenten, er wordt van iedereen verwacht dat ze elkaar respecteerden en goed geconcentreerd meededen.
- De docent begint de les meteen holistisch. Al doende, begeleidt ze de kids door de oefeningen heen. Ook spreekt ze wat rustiger en nam ze meer tijd tussen de verschillende handelingen.
- De docent herhaalt alle oefeningen/ bewegingen langer, waardoor er meer lichaamsbesef bij de leerlingen ontstaat en de uitvoering ook beter wordt, onder andere doordat het gezamenlijke ritme sneller gecreëerd wordt en er synchronisatie ontstaat.
- Door te corrigeren op 'posture' (hun lichamelijke houding) wordt de basisbounce en -stap al beter uitgevoerd.
- Door de available body door beeldspraak en ontspannen gezichten aan te spreken, komt er meer rust en ontspanning in de lichamen van de leerlingen.
- Door de onbekende bewegingen en moeilijkere polycen-

trische bewegingen in een later moment zoals ‘over de diagonaal’ te plaatsen, krijgen de leerlingen zonder druk de kans om erin te groeien.

- De docent moedigt de studenten die even wat minder meedoen, continu positief aan.
- De docent gebruikt dagelijkse handelingen, zoals zweet afvegen als inspiratie en zet dat om in bewegingen. De leerlingen herkennen de bewegingen en zijn daardoor meteen betrokken. Dit bevordert de uitvoering van bewegingen.
- De docent leert de hele choreografie aan met ondersteuning van verbale muzikale geluiden en ritmes. De groep is super betrokken. De leerlingen zingen allemaal met de docent mee en brachten hun eigen verbale ritmische geluiden in. Dit leidt tot een collectief groepsgevoel waarbij ze elkaar met hun energie ondersteunen. Het aspect van ‘we-agency’ komt naar voren.

MOEILIKHEDEN TEN AANZIEN VAN DE RITMISCH-DYNAMISCHE BENADERING:

- Het valt op dat als er geen muziek wordt gespeeld, de leerlingen sneller geneigd zijn om te gaan praten. Misschien kan er eerder in de les een hele rustige basic beatmuziek ingezet worden. Het is goed om zonder muziek de les te beginnen en gezamenlijk het ritme te maken. Dit kan leiden tot het versnellen. Daarbij is het belangrijk dat de docent erop blijft hameren dat de groep niet sneller moet gaan en goed moet blijven luisteren om samen het ritme aan te houden.
- Bij een moment van geen concentratie in de les werkt het beter om een concentratieoefening zoals de ‘ritme-stap-klap oefening’ meteen te doen. Zodra de docent ermee begint, zijn de leerlingen weer betrokken en geconcentreerd. Dus in zo’n les, eerder in beweging overgaan en begeleiden in plaats van verbaal de groep bij elkaar proberen te krijgen.

- Wanneer de leerlingen zelf door de ruimte moeten lopen, botsen ze snel. Hierbij moet er duidelijk aangegeven worden dat de gaten in de ruimte opgevuld moeten worden en de groep elkaar echt moet blijven aankijken.

HOOFD-KENMERK	SUB-KENMERKEN	Verbeteringen
DIDACTIEK	Holistische didactiek	– Meer beeldspraak gebruiken om principes in het lichaam te krijgen, dus te begrijpen en te belichamen. – Van bekend naar onbekend: simpele bewegingen in de warm-up later terug laten komen over de diagonaal en in het midden in een complexere vorm. – Meer herkenbare/ dagelijkse handelingen terug laten komen in een dansante vorm in de choreo.
INHOUD	Polyritmiek en polycentrisme	Meer ingaan op de principes en voornamelijk op het gebruik van polycenters tijdens bepaalde bewegingen.
	Expressiviteit	Kringetje met eigen bewegingen die daarna aan de choreo toegevoegd kunnen worden.
ATTITUDE	Available body	Meer op de uitvoering letten.
	Endurance en mindset	Doelgericht taal inzetten: Zeggen wanneer iemand wel blij kijkt.
	Collectiviteit en dynamische verbinding	Doelgericht taal inzetten: Vaker benoemen hoe wij samen dansen.
	Een nieuw ‘kenmerk’ ontdekt dat volgens ons bij de ritmisch-dynamische benadering hoort	-

Evaluatie na les 3

Evaluatie les 3 op basis van de observaties en videoreflectie

MOGELIJKHEDEN TEN AANZIEN VAN DE RITMISCH-DYNAMISCHE BENADERING:

- De docent begint de les weer luchtig en positief, complimenteerde de groep op hun gedrag en houding, en toonde interesse in het verloop van hun dag. De leerlingen voelen zich gezien en gehoord.
- De docent is in het coachen en de uitleg heel duidelijk.
- De docent wacht tot iedereen samen in het ‘met bodysteping gemaakte ritme’ is (synchronisatie) voordat de muziek aan gaat. Zelfs de leerlingen die er de meeste moeite mee hadden gaan mee.
- De docent laat de leerlingen tijdens de les de ritmes meezingen om zo de verschillende tonen in de muziek te benadrukken en het polyritmische aspect ervan duidelijk te maken. De correcties geeft ze al bewegend in het ritme met haar stem.
- De docent gaat al doende met uitleg bewegend de diepgang in. De docent geeft extra aandachtspunten om op te letten en gaat meer in op de uitvoering van de bewegingen. De uitvoering wordt beter en er ontstond meer duidelijkheid in de bewegingen van de leerlingen.
- De docent spreekt continu de intrinsieke motivatie van de leerlingen aan.
- De docent geeft individuele aandacht terwijl de les collectief doorgaat.
- De docent geeft ruimte aan de leerlingen om van bepaalde aangeboden lesstof hun eigen versie te maken.
- Wat betreft de organisatie wordt er ook heel efficiënt gebruikt gemaakt van de tijd en ruimte. De docent wisselde en begeleidde al dansend (ongoing) de organisatie van de groep en ruimte. De leerlingen wisten wat te verwachten en

kennen de structuur van de les al beter.

- De docent sluit de les af in een collectieve, gezamenlijke energie. De groep applaudiseert voor zichzelf en elkaar. Na de les kregen de leerlingen de kans om hun ervaringen te delen. Enkele punten die naar voren kwamen: “Als ik zelf dans, zweet ik niet maar als ik aangeleerd word door iemand anders, zweet ik wel” en “Ik zag enkele bewegingen die mijn oma mij ook heeft geleerd”. Ook hebben de leerlingen heel veel vragen voor de docent, zoals wanneer ze in Senegal was, hoe ze daar gekomen is en of ze ook Senegalees spreekt? De docent spreekt ze even toe in Wolof. De leerlingen zijn super geïnteresseerd in het verhaal van de docent en er is een mooie connectie ontstaan.

MOEILIKHEDEN TEN AANZIEN VAN DE RITMISCH-DYNAMISCHE BENADERING:

- Bij de ontwikkeling van expressiviteit lukt het de leerlingen niet alle aangeboden lesstof op hun eigen manier uit te voeren. De ene oefening vergt meer expertise dan de ander.
- Voor sommige leerlingen is het soms moeilijk om de hele les energie te blijven geven, vooral op de momenten wanneer er van organisatievorm wordt gewisseld. Een gesprek over groepsdynamiek helpt hierbij. De docent gaf aan wat allemaal beter gaat en dat als zij samen veel energie geven het iedereen helpt. Hoeveel energie je geeft heeft invloed op de energie van je burens, dus wij dragen samen de verantwoordelijkheid. Fysieke endurance wordt ook met de tijd opgebouwd.
- Leerlingen vinden hardop meetellen en meezingen het leukst, maar dat leidt soms ook af. Door hardop mee te tellen zijn ze vaak sneller gesynchroniseerd. Het is nodig om ook in stilte geconcentreerd, gesynchroniseerd en energiek te blijven.

HOOFD-KENMERK	SUB-KENMERKEN	Verbeteringen
DIDACTIEK	Holistische didactiek	-
INHOUD	Polyritmiek en polycen-trisme	-
	Expressiviteit	Meer eigen inbreng/ expressiviteit vragen om conditionering los te breken.
ATTITUDE	Available body	-
	Endurance en mindset	-
	Collectiviteit en dynamische verbinding	Balans vinden in wanneer wel en wanneer niet laten meezingen of meetellen.
	Een nieuw 'kenmerk' ontdekt dat volgens ons bij de ritmisch-dynamische benadering hoort	Subkenmerk: Verantwoordelijkheidsgevoel creëren bij studenten om de mindset positief te beïnvloeden en zo de les makkelijker energiek vol te houden is (Endurance en mindset).

Evaluatiecyclus 2: Analyse lessenreeks 2

DE VOLGENDE PUNTEN WERDEN MEEGENOMEN:

- Langdurige opwarming
- Zo fysiek mogelijk, zo min mogelijk stoppen en zo min mogelijk stoppen voor verbale instructie (Holistisch lesgeven)
- Positieve benadering (Transculturele houding)
- Met de kids in een kring zitten bij binnenkomst. In de kring beginnen op de vloer en vanuit daar aldoende doorgaan in staande bewegingen
- Beeldspraak gebruiken voor uitleg terwijl je demonstreert/ side-coaching (Holistisch lesgeven)
- Mogelijkheden: Twee principes/ bewegingen nemen en die over de hele les uitbouwen
- Reflectiemomentje na de les. Mogelijkheid om dit altijd te doen
- Namenrondje met basisstap en eigen beweging, in het eerste deel van de les (expressiviteit)
- Hand geven bij binnenkomst leerlingen en als ze weggaan (persoonlijk contact)
- Dagelijkse handelingen gebruiken als inspiratie en omzetten in beweging
- Bodyclapping
- Zingen om ritme en beweging te benadrukken
- Bij geen muziek, extra blijven begeleiden met muzikale ritmes (geluiden)
- Verantwoordelijkheidsgevoel oproepen

VERBETERPUNTEN:

- Iets meer ruimte geven voor eigen inbreng en expressiviteit
- Begeleidende docent van tevoren aanspreken op inmenging en flow van de les

De tweede lessenreeks is gegeven door onderzoeker Faizah Groo-

tens en geobserveerd door Ise An Verstegen. Hieronder volgt de Evaluatie op les 1 van lessenreeks 2 op basis van de observaties en videoreflectie.

MOGELIJKHEDEN TEN AANZIEN VAN DE RITMISCH-DYNAMISCHE BENADERING:

- De docent gebruikt veel associaties voor het creëren van een available body, zoals bijvoorbeeld zonnestralen. Hierdoor krijgen de leerlingen meer begrip en bewustwording van hun lichaam.
- De docent biedt uitdagende stof aan door specifiek ritmegebruik (syncopie). De leerlingen worden hier enthousiast van en dit zorgt voor we-agency.
- Door veel te herhalen krijgen de leerlingen de stof onder de knie.
- De docent geeft meerdere keren de mogelijkheid voor ‘free-style’ binnen de opdracht. De kinderen mogen vrij dansen en werken hiermee aan expressiviteit.

MOEILIJKHEDEN TEN AANZIEN VAN DE RITMISCH-DYNAMISCHE BENADERING:

- De opbouw en verdieping van de oefeningen luistert zeer nauw. Door de snelheid van wisseling in de oefeningen worden de leerlingen onrustig. Echter door te lang op dezelfde manier te herhalen ook.
- Door de moeilijkheidsgraad van de choreografie houden de leerlingen zich meer met de pasjes bezig dan met de belichaming en de collectiviteit.
- De vocaal-ritmische begeleiding ontbreekt soms waardoor er minder motivatie/ondersteuning is voor de leerlingen.

HOOFD-KENMERK	SUB-KENMERKEN	Verbeteringen
DIDACTIEK	Holistische didactiek	Iets minder praten/side-coachen. Iets meer rust tussen de verschillende onderdelen. Oefeningen aan het begin van de les langer herhalen, of nog meer uitbouwen. Niet te grote stappen maken van de ene ritmische beweging naar de andere polyritmische beweging.
INHOUD	Polyritmiek en polycentrisme	Verbale ritmische geluiden nog meer gedurende de hele les gebruiken ter ondersteuning. Meer aandacht geven aan initiatie en gebruik fysieke centers.
	Expressiviteit	Bij momenten van eigen inbreng iets langer de tijd geven. De leerlingen zullen er de volgende les meer aan toe zijn. Proberen nog meer gebruik te maken van bewegingsidoom van studenten vanuit de freestyle momenten.
ATTITUDE	Transculturele houding docent	Meer gebruikmaken van het bewegingsidoom van de leerlingen.
	Available body	Nog meer de wervelkolom opwarmen aan het begin van de les en nog meer actieve lichaams-houding gedurende de hele les.
	Endurance en mindset	-
	Collectiviteit en dynamische verbinding	Vaker benoemen gedurende de hele les.
	Een nieuw ‘kenmerk’ ontdekt dat volgens ons bij de ritmisch-dynamische benadering hoort	-

Evaluatie na les 2

MOGELIJKHEDEN TEN AANZIEN VAN DE RITMISCH-DYNAMISCHE BENADERING:

- Verbale begeleiding helpt met het versterken van de collectiviteit van de groep.
- Bodypercussion kan ook gebruikt worden voor het creëren van een available body.
- De leerlingen voelen zich gezien door de freestyle momenten. De docent maakt hier gebruik van door ze zelf stukjes te laten maken.
- De docent maakt gebruik van contact tussen de leerlingen om de collectiviteit te versterken door te vragen om elkaar aan te kijken en mee te zingen tijdens het dansen.
- Door geen muziek te gebruiken wordt de concentratie hoger.
- Het bewegen van bepaalde lichaamsdelen, zoals het bekken, geeft veel plezier aan de leerlingen.
- Het moment dat de docent individuele positieve aandacht geeft aan de leerlingen voelen de leerlingen zich gezien.

MOEILIJKHEDEN TEN AANZIEN VAN DE RITMISCH-DYNAMISCHE BENADERING:

- Door geen muziek te gebruiken duurt het langer tot de leerlingen een goed energieniveau hebben.
- De placering van de leerlingen in de ruimte is van grote invloed op endurance en collectiviteit.
- Het corrigeren op ongewenst gedrag zonder uit de collectiviteit van de groep en flow van de les te gaan.
- Het vasthouden van het ritme en de collectiviteit bij het aanleren van een choreografie.
- De gevraagde energie was gedurende de hele les hoog. Om het endurance aspect echt te kunnen bevatten moet er verschil zijn in de intensiteit van de oefeningen.

HOOFD-KENMERK	SUB-KENMERKEN	Verbeteringen
DIDACTIEK	Holistische didactiek	Nog meer associaties gebruiken. Meer rondlopen en van dichtbij oogcontact maken en lichaamsenergie overbrengen.
INHOUD	Polyritmiek en polycentrisme	Meer vocale ritmische geluiden gebruiken.
	Expressiviteit	Een combinatie maken van creatief-expressieve benadering en de ritmisch dynamische benadering door de leerlingen met bodyclapping een eigen stukje te laten maken.
ATTITUDE	Transculturele houding docent	Meer aandacht geven aan de leerlingen die het goed doen en minder aan de leerlingen die met andere dingen dan de les bezig zijn. Positieve benadering door vaker complimenten geven en motiverend te begeleiden. Volgende les meer in het midden van de kring dansen en blijven wisselen van front om nog meer contact te maken met iedereen.
	Available body	Nog meer de wervelkolom opwarmen aan het begin van de les en nog meer actieve lichaamshouding gedurende de hele les.
	Endurance en mindset	Een oefening waar een lagere energie wordt gevraagd toevoegen om de endurance langer vol te houden.
	Collectiviteit en dynamische verbinding	Meer bodyclapping, zowel zittend als staand, werkt goed voor de dynamische verbinding. Bodyclapping in een voor de leerlingen bekend ritme, zoals de basis bubbeling beat. Bij herkenning van aangeboden stof voelen ze meteen meer een connectie. De kring misschien wat compacter maken, zodat ze elkaar meer aanvoelen.
	Een nieuw 'kenmerk' ontdekt?	-

Evaluatie na les 3

MOGELIJKHEDEN TEN AANZIEN VAN DE RITMISCH-DYNAMISCHE BENADERING:

- De leerlingen kunnen nu, na de derde keer herhalen van de les, beter overweg met de snelle wisselingen binnen de les.
- Wanneer de leerlingen zich een dansje herinneren op de muziek en vanuit beweging beginnen weten ze het dansje meteen en is de uitvoering ook meteen goed.
- Sterke ritmisch-verbale begeleiding zorgt voor collectiviteit en embodiment bij de leerlingen.
- Het geven van één duidelijke opdracht/richtlijn binnen de freestyle zorgt voor nieuwe ontdekkingen en plezier.

MOEILIJKHEDEN TEN AANZIEN VAN DE RITMISCH-DYNAMISCHE BENADERING:

- De leerlingen wordt gevraagd om vanuit stilstand zich de choreografie te herinneren. Hierdoor valt het ritme en de endurance weg.

HOOFD-KENMERK	SUB-KENMERKEN	Verbeteringen
DIDACTIEK	Holistische didactiek	-
INHOUD	Polyritmiek en polycentrisme	-
	Expressiviteit	-
ATTITUDE	Transculturele houding docent	-
	Available body	-
	Endurance en mindset	Ook wanneer er dansmateriaal moet worden herinnerd is het beter dit vanuit ritme en beweging te doen, in plaats vanuit stilstand.
	Collectiviteit en dynamische verbinding	Vaker benoemen gedurende de hele les.
	Een nieuw 'kenmerk' ontdekt dat volgens ons bij de ritmisch-dynamische benadering hoort?	-

COLOFON

RITME IS DYNAMIEK

De ritmisch-dynamische benadering van transculturele dans in het primair onderwijs

door

Faizah Grootens en Ise An Verstegen

redactie

Rebekka Bremmer

grafisch ontwerp

Maaïke Besseling, naar format Brigiet van den Berg

uitgever

Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten

ISBN: /// 978-90-71681-47-9

2019 Het lectoraat Kunsteducatie steunt open access publishing voor wetenschappelijke publicaties. Dit werk valt onder een Creative Commons Naamsvermelding-NietCommercieel-GeenAfgeleideWerken 4.0 Internationaal-licentie.
<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Lectoraat Kunsteducatie

Het lectoraat Kunsteducatie van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten richt zich op kennisontwikkeling en onderwijsontwikkeling op het gebied van kunst- en cultuureducatie. Het lectoraat wordt geleid door de lectoren Melissa Bremmer en Emiel Heijnen.

www.ahk.nl/onderzoek

Lectoraat Kunsteducatie

Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten

RITME IS DYNAMIEK

Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten